

Елин Пелин

Земя

I част

На хълма сред село Подгоре, до китка стари брястове, се белееше нова черква и на поляната около нея се трупаше народ, облечен празнично. Камбаната биеше непрекъснато и нейният меден глас на вълни, на вълни се носеше над селото и се разстилаше на отсечки по цялото поле. Из черквата се изнесоха хоругви и се наведоха благославяще. Свещеникът в среброткан хитон тръгна напред, народът по него, и по хълма надолу се спусна пъстро шествие, което на дълга върволица потъна в зелената на селото. Скоро копринените алени хоругви се показаха накрай село, излязоха на шосето и поведоха дългата върволица селяни. Пъстротата от новите премени се посипа като цветя по сивия друм и заигра ярко на слънцето, което вече силно печеше.

Беше първата неделя след Гергьовден. Два месеца не беше валяло дъжд и селяните от Подгоре излизаха да правят молебен над полето.

Камбаната биеше все така бързо и непрестанно, както от сутринта, и към дългата върволица на шествието, което цяло се източи на широкия друм, прииждаха и последните закъснели жени и деца. Попът вървеше бавно и пееше проточено молитвите, които старият клисар, като носеше книгата отворена, канерваше със зададения си глас. Хоругвите плаваха бавно и се носеха леко, като че на тях бяха кацнали невидими ангелчета.

Наоколо по вълнообразната равнина се разстилаха зелените посеви, немощни от дългата суша, и обнадено се вслушваха в дългите молитвени припеви на стопаните, които вървяха гологлави в шествието. Пролетта беше още в началото. По полянките край пътя и под сенчестите дървета още се виждаха ситни червени черупки от великденски яйца. Лятото беше далече. Имаше надежда. Стига един дъждец да падне и всичко отведнаж ще се обнови. За три деня ще вретенят нивите.

– Господи, помилуй! – пее свещеникът и кади навсички страни. Множеството тихо и проточено повтаря.

Като премина мостчето на малката рекичка, която поеше градините и която от сушата изглеждаше не че тече, а че плаче, главата на шествието остави пътя и възви през ливадите. Насреща, на шосето, от малката падина изскочи конник, възпря се, погледна, бутна кончето и пресрещна шествието.

– Еньо, Еньо Кунчин! – казаха някои.

Еньо Кунчин слезе от коня, свали шапка, прекръсти се, целуна ръка на попа и живо, както всякога, рече:

– Молебен, а? Да бях знаел по-рано, нямаше да ходя в града. Къде мислите да го правите?

– Горе, на Грамадата – рече клисарят и приглади с ръка оредялата си коса.

– Там сме го правили всякога и сега там рекохме да го направим – рече попът, като се възпря.

– Не, не, дядо попе, по-добре горе, при двата бряста – на нашата ливада. И сянка има, и вода има. На Грамадата ще се опечем – рече Еньо и очите му светеха, и младото му лице се вълнуваше и руменееше.

Той подаде оглавника на коня в ръцете на едно момче, което го зяпаше отблизо, и рече:

– Хайде, води го дома!

Момчето грабна коня, метна му се бързо и припна назад към село.

След Еньо по шосето се зададе пешком и брат му Иван. Той спря, погледна и бавно се приближи.

Дядо поп изтри потното си лице, замаха с кадилницата и се накани да тръгне.

– Не, не може, на моята ливада ще идем – при брястовете. Мястото е хубаво.

– Не може, Еньо. Мястото вече е определено. Грамадата е пасище. Никой да се не сърди. Защо да кажат, че на тоя или на она имот е правен молебена.

– Не, отче, няма да те оставя. При брястовете ще идем, после черпня ще има.

Еньо се обръщаше и с цяла опъната ръка сочеше кичестата купчина дървета, която се виждаше далече на противоположната страна.

– Не ни отбивай от пътя, Еньо. Все едно е там или тук. Цялата земя е господня. Стига молитвите да са от сърце.

– Не, не може – настояваше Еньо. – Нека идем там, на моята ливада.

Като казваше „моята ливада“, очите му пламваха, гърдите му се подуваха и цялата му плътна, набита фигура сякаш порастваше.

– Ще черпя бе, ще черпя! – обръщаше се той към хората, които бяха се насъбрали около него.

– А бе, Еньо, я ни остави да си вървим – обади се някой. – И на твоята ливада ще падне дъжд, ако ни чуе господ.

– Ама защо бе, какво има – не е тук за моята ливада, ами мястото е

по-добро. И сянка има. На Грамадата ще се опечем. Иване – обърна се той към брата си, кажи и ти, не е ли по-добре да идем горе при брястовете?

– Се едно е – отговори тихо и безучастно Иван.

– Като е се едно, защо да не идем! И по-близо е!

Хората се изсмяха. Това вече не беше вярно. Брястовете бяха много по-далече от Грамадата.

– Еньо, не ни бави! – рече попът.

Еньо го погледна и широко се усмихна срещу него. Защо да не чуят молбата му? Какво лошо има тук? Завист ли, какво ли?

Той се видя безпомощен и премести шапка от една ръка в друга.

Младото му хубаво лице се смръщи обидено, сърдито и засрамено.

На свещеника му дожаля.

– Към брястовете, хайде към брястовете – съгласи се той, размаха кадилницата, запя и възви на другата страна.

Алените хоругви трепнаха. Гласът на клисаря се поде и дългата върволица полази пак.

Попът чете тържествено, обкръжен от народа. Над тях, смирено свели върши, двата стари бряста ни лист не поклащат. Еньо стои близко до свещеника и радостен, широко се кръсти. Очите му обгръщат цялата негова ливада, на която става молебенът и на която могат да се поберат хората от още три села, и душата му се разширява като нея. Пред него в тълпата, между сведените глави, между белите ръкави на жените, между шарките на дрехите, свети алена копринена забрадка. Пред очите на Еньо всичко се слива, всичко се приравнява като нива, като буйна цветна ливада. Той е горд, душата му е обзета от една вътрешна светлина. Молитвите и каденията са за него. Мисълта му обикаля всички негови ниви и ливади и минавайки над всички чужди и ценни имоти, той си казва: „И това да би било мое!“ Той неволно въздъхва, сепнато се удря по бедрото, и пак пред шарените му сивеникави очи се залюлява аленото цвете сред тая широка нива от народ. Алената пребрадка със сърмените краища се поиздига. Под нея огрява чудно моминско лице, бистро, розово, мъничко. Две големи черни очи се спират срещу Еньо и засрамено се навеждат надолу.

– Коминкина Цвета! – Че кога е станала толкова хубава!

Тя вдига ръце да оправи косите над ушите си. Белите ръкави падат до лактите ѝ. Пълните закръглени ръце ловко се движат. Срамежливо и скритом се спират черните очи върху Еньо, трепват и се навеждат надолу. Еньо се усмихва на себе си. Брат му Иван стои смирено и скромно в

тълпата с простодушен поглед, слуша молитвите и се кръсти бързо. Той се размества и неволно затуля алената копринена забрадка. Еньо търси очите му и иска да му кимне да се дръпне малко настрана. Иван не разбира. Той мисли, че брат му го вика за нещо, и тихо се промъква до него.

– Какво?

– Няма нищо.

Еньо се усмихна и спира продължителен поглед на Цвета. Тя усеща, смущава се и изпуска нещо. Стръкче здравец. Наведе се да го вземе, изправи се бързо и се обърна към Еньо. Той още я гледа. Неговият упорит поглед я държи здраво. Устните ѝ заиграха от лека усмивка и тя завърна глава да я скрие.

Молебният свърши. Народът се раздвижи, разби се на купчинки и почна да се разотива. Слънцето печеше над засушената земя и клонеше към пладнe. Полето и посевите, пречистени от молитвите, се разстилаха в радостно очакване към небето и празнично блестяха. Еньо тръгна със свещеника и му пошепна нещо на ухо. Куп момичета спряха на пътя и ги възчакаха. Цвета беше с тях. Когато Еньо замина, тя престана да се смее, смути се и едвам доби сила да го погледне. По Великден тя токущо свърши седемнадесет години и почна да се момее. Още беше я срам в моминския нажит.

Еньо се отдалечи с другари, позавъртя се около момичетата, които търчаха пред тях, и до село не отдели очи от Цвета.

Еньо се отби в кръчмата, която бе отворил от една година насам, даде разпореждане на момчето, което му служеше, хапна малко на крака, лъсна хубаво високите си ботуши и излезе бързо. Не знаеше какво да прави. Душата му кипеше като младо вино. Той се отби в съседната кръчма, поговори с тоя, с оня, отиде за малко в къщи и пак излезе. Селото беше тихо, горещината голяма. По пътищата минаваха хора, които се връщаха от молебена. Нещо добро и чисто се четеше по лицата им.

Еньо тръгна безцелно по улиците. При чешмата той спря и отсече една пръчка от върбата. Дойдоха момичета за вода, казаха си нещо и се изсмяха. Еньо се спря, подхвърли безучастно някаква дума. Стори му се глупаво и му стана неловко. Като закъса със зъби връхчето на върбовата пръчка, той тръгна някак лениво, нерешително и излезе край село. Пред него веднага се откри с всичката светлина и спокойна красота полето, цялата селска мера, с близките гористи баири, с пасищата, с кладенчовите малки долинки, над които се виждаха зелените бухнали върхове на върби и елхи. Еньо спря и хвърли поглед към селото. Очите му

намериха ниската Цветина къщица, скрита в овошки, малкия пометен двор, и дълго се спряха там. Никой не се мяркаше. Еньо тръгна през къра. Тънката миризма на напечената земя, на зелените ниви го упои. Тя събуди Еня, работника, човека на земята, който купуваше ниви и ливади, и го повика. Той тръгна да обикаля имота си и нагази посевите. С големи, жадни крачки обиколи първата нива, посята с ръж. Вървеше гологлав, с лъснати ботуши, спираше по синурите, обглеждаше навсякъде, навеждаше се да откъсне някой бурен, да изхвърли някой камък и пак тръгваше. Ето втора нива, ето ливада, угар – той спираше навсякъде и оглеждаше всичко. Навеждаше се, взимаше пръст, мачкаше я на ръката си, миришеше я и я пускаше с благоговение. Той крачеше широко, размахваше ръце и приличаше на воин, пратен от бога да протони злия дух от земята.

Така Еньо обиколи цялата своя мера, не пропусна нищо и спря да почине чак като дойде при брястовете, дето стана молебенът. Когато седна под сянката, оттамп изхвъркнаха десетина подплашени гургулици, извиха се над ливадата му и се изгубиха в синевината на въздуха, препълнена от слънце.

II част

Двамата братя, Кунчовите синове Еньо и Иван, бяха разделени. Но те живееха заедно, защото Еньо беше още ерген. И земята, и стоката, и плевникът, и къщата, всичко беше разделено без кавги, по доброволно, пред близки роднини и пред съдията. Те почитаха покойните си родители и понеже делбата стана скоро след смъртта им, добрите чувства, които буди скръбта, още не бяха ги напуснали. Иван беше и така добър и отстъпчив, но Еньовото смирение учуди всички. Иван наистина не даде повод за кавга, но Еньовата сприхавост беше знайна и в село очакваха голяма крамола при тая делба. Само едно нещо наскърби и ожесточи малко Еньо. При хвъргане жребие за стоката враното хранено конче Звезделин се падна на Иван. Еньо пребледня, после се изчерви и не скри яда си, ами каза някак хапливо:

– Без късмет човек съм и туй то!

Иван, който обичаше братя си, усмихна се добродушно, погледна го с добрите си очи и му каза братски:

– Еньо, Звезделин, макар че се падна на мене, аз ти го отстъпвам. Ти си го гледал от малко конче, радваше му се и се гордееше с него – нека си бъде твой.

При тия думи на братя си Еньо се наведе, взе ръката му и я целуна. После двамата дълго мълчаха от възмущение.

Иван беше женен вече от няколко години, но деца нямаше. Това тежеше като непрестанна мъка нему и на жена му. Той стана затворен, не дружеше много с хората, а жена му току ходеше по черкви и манастири. Тя бе добра и обичлива жена, често боледуваше и от тъга за рожба и срам пред хората беше станала бледа, плаха и някак гузна. В къщата им нямаше радост. Вечно мълчание пълнеше голямата стая и слабият пламък на кандилото, което почти непрекъснато мъждукаше пред иконостаса, от който гледаше благото лице на спасителя, гаснеше и се криеше пред страшната тишина. И цветята, наредени в саксии по прозореца, и старите калаисани бакърени сахани по полиците, и шарените сдиплени черги в долапа, и голямата зидана печка, и котката до нея, и всички неща вътре, които от чистота губеха образите си, страдаха от мъка пред тая пустота и глухота, ненарушавана нито от един детски вик. Тая тишина се спотайваше в къщи като невидима властница, и Иван и жена му всякога си говореха тихо, почти шепнешком, страхувайки се да не я

стреснат и разсърдят.

Само Еньо внасяше живот и раздвижваше мъртвия дух в тая къща. Неговият силен глас, неговата младост, жизнерадост, неговата смелост и надеждите, които го пълнеха, внасяха тук трепет от външния свят и грейка от живота. Неговият смях кънтеше и утешаваше, неговите младежки разговори развеселяваха. Той влизаше често в стаята на брата си, спираше се пред огледалото, навиваше къдрицата на челото си, радваше се на мал ките си мустаци и пееше високо. И занемелите предмети вътре сякаш се приближаваха доверчиво наоколо му. Вечният порядък на нещата се нарушаваше. Котката напущаше мястото си, столовете биваха разместени, долапите отворени. Снаха му, която през моминството си беше весела и буйна, галено го гълчеше, а брат му Иван го гледаше усмихнато и му се радваше.

Но от една година Еньо рядко се мяркаше в къщи. Той отвори кръчма. Момчето му носеше обед и вечеря там. Често той там спеше или ходеше с момците цяла нощ по седенките.

– Братче Еньо, ти взе да идеш у дома като гостенин – от Великден на Великден – кореше го по свойски и малко сърдита снаха му Ана.

Вечерта в деня на литията Еньо се прибра в къщи по-рано и остана да вечеря. Той, макар и по-мълчалив, беше възбуден и снаха му помисли, че е пийнал.

Брат му Иван седеше до огъня, пушеше бавно, съсредоточено и разправяше нещо за кошарите, а жена му слагаше вечерята. Еньо, подпрян отстрана до огнището, гледаше в жаравата замислено, от време на време сепнато се хващаше за челото, като че се хващаше за джоба да провери стоят ли му парите. А после отиде до вратата, застана с чело, опряно на горния праг, и се загледа в дъното на ялната пролетна нощ. Далече откъм реката се носеше неопитното крякане на жабите. Наблизо един шулец цвъркаше весело и повтаряше неуморно своята малка песен.

– Братче Еньо, сядай да вечеряме – обади се снаха му.

Еньо се сепна, обърна се и седна на софрата. Снаха му го погледна и се засмя. Разсмеша я това младо, румено, замислено момче.

– Како – каза Еньо, като я погледна със срамежлива усмивка, – реших да се ожения. Какво ще кажете?

Брат му Иван го изгледа като мъдрец.

– Че ожени се, братче – рече снаха му, – време ти е, какво чакаш! Хайде да се поразвеселим малко.

– Време ти е, братко – рече Иван и му се усмихна като на свое дете.

– И мома съм си избрал. Днес я видях и много ми хареса.

– Коя, коя? – запитана с любопитство снаха му.

Еньо се завърна настрана, почеса се шеговито по врата и се засрами.

– Коя, коя? Кажете де, братче Еньо – повтори снаха му.

– Срам ме е да кажа. Знам, че няма да я одобрите.

– Как да я не одобрим! Като си я харесваш ти, ние ще я харесаме.

– Коминкина Цвета...

Снаха му плесна ръце и весело подвикна.

– Че тя кога стана мома! Вчера беше дете – рече брат му одобрително.

– От Великден прохвъркна – рече Ана. Днес я видях на литията. Ка-то картинка.

На Еньо му стана приятно. Той разправи как я видял днес на литията. Как не я познал изведнаж и как му харесала.

– Хубаво момиче – рече той.

– Жал ми е да го гледам, като знам баща му – каза Иван. – Заборчал е и на кучетата. Пропи си имота. Децата му са работливи, но как ще ги отгледа – не знам.

– Не са едно-две, а девет. Цвета е най-голямата, пък майка и я обича като луда. Като рече наша Цвета – като че целува честния кръст – прибави снаха му.

– Хубаво момиче – рече Еньо, като да оправдаваше себе си, – хубаво момиче!

Огънят в огнището весело прашеше. От време на време отскачаха искри, както от тоя жив разговор отскачаха радостни извиквания, звучен смях и шегички.

След вечеря Еньо излезе от къщи като упоен. Нещо леко и чисто пълнеше душата му и мислите му бяха като необуздани коне, които препускаха към бъдещето, в което той виждаше Цвета като негова, както бяха негови сега толкова ниви и ливади.

III част

Коминкина Цвета ситно ситнеше по тясната крива пътечка между градинските плетове с кобилица на рамо. Тя се връщаше от кладенчето, дето вечер селските моми отиваха на вода. Вечерен здрач падаше над дола, дето бяха градините, и Цвета бързаше. Моми и момци, спрени по двама на затулено по пътечката, тихо си шепнеха. Цвета ги заминаваше с наведени очи и не поглеждаше настрана. Като мина мостчето над воденичарската вада и излезе на по-широко, иззад големия дънер на една стара върба ненадейно изскочи Еньо и я пререщна:

– Добър вечер, Цвето!

– Дал бог добро, бате Еньо – отговори едвам чуто Цвета и краката и се подкосиха от страх и вълнение.

– Може и бате да съм ти, много по-стар съм от тебе, затова спри да пийна водица.

Цвета се поколеба да спре ли, да не спре ли. Но тя бе хрисимо и добро момиче, не може да откаже. Лицето ѝ заруменя, тя се засмя и засрами.

Еньо свали шапка, хвана леко кобилицата, наведе се, пи вода от белия медник и погледна Цвета. Тя потръгна да си върви, но Еньо не пушна кобилицата.

– Много бързаш.

– Остави мо, бате Еньо, мама ме чака – разтревожи се момичето и душата му се разпръхка като уловена птичка. Вълнение и непознат досега срам я изгориха.

– Не бързай толкова, майка ти, пуснала ли те е като мома на кладенеца, не те чака да се върнеш самичка – се някого ще и заведеш – заведи мене, Цвето.

– Бате Еньо, що думаш – аз съм още мъничка.

– И врабчето е мъничко, па и то гнездо си вие.

Заминаха ги две Цветини другарки, погледнаха я зачудено, завистливо, казаха добър вечер и забързаха.

Цвета съвсем изгуби кураж. Срам я гореше като огън. Какво ще кажат другарките ѝ!

– Янке, Янке – подвикна тя гузно и плахо, като за помощ, – чакайте ме заедно да вървим.

– Така ли? Добре! – рече Еньо обидено. – Като е така, върви си.

Той отстъпи назад по пътя, даде и широко място да мине, а сам тръгна из дола, никой да го не види.

Цвета се обърна, та го погледна виновно, извинително. Тя е неопитна. Срам я е, страх я е – нека и прости.

Еньо улови тоя поглед. Той разбра, че е победил, и гордост широко изпълни душата му.

А Цвета се върна в къщи съкрушена. Защо не постоя да чуе какво ще и каже? Той се разсърди и надали вече ще я погледне. Тя ходеше като замаяна, не можа да вечеря и си легна като болна.

И тая нощ за първи път я остави тихия детински сън, който тъй сладко я приспиваше досега. Главата и гореше. Тя се мятеше в леглото като на въглени и такава тежест душеше гърдите и, че ѝ се искаше да извика. Пред очите ѝ се мяркаше Еньо. Как я остави, каква горчивина имаше в последните му думи и в усмивката му, колко обиден си отиде!

– Бате Еньо, чакай, върни се, постой! – почти извика тя и се снизи, и се притаи от срам при тия думи. И се изплаши да не чуе майка ѝ.

Но Еньо пак си отива. Той изчезна из върбаците в дола, не се обърна вече да я погледне и няма да я срещне никога вече.

Тя скокна от леглото и залепи горещо чело върху студеното стъкло на прозореца. По плещите ѝ падна разплетената коса. Тя скръсти ръце на гърдите, като че се пазеше от някого, и отчаяно впи очи навън. Насреща я гледаше голямата кръгла месечина и под нейната сънна светлина всичко спеше. Дворища, градини, къща, купи сено – всичко се сгушило едно до друго като безплътни едри сенки, и спи. Над прозореца под стряхата сънливо пропищават в гнездата си лястовичките. От срещния зид върху пътя пада тъмна сянка.

– Какво се мярка там?

Цвета тихо се прикри зад малкото перде и загледа. В сянката изпъкна едра мъжка фигура по бели ръкави, мина тихо, предпазливо, спря се срещу тяхната къща и се изправи високо над ниския зид. Еньо! Луната го освети цял. Еньо! Скрит от нощта, той иде тук, пред тяхната къща, дето тя живее, дето тя сега спи! Той дълго стоя там и праща целувки към прозореца и пак тихо, предпазливо си отиде.

Цвета дълго гледа след него. Душата и се успокои, лека дрямка склопи очите и. Тя падна полека на леглото и заспа.

IV част

Еньо цяла седмица не си отиде в къщи и снаха му, като му прашаше храна по момчето, все поръчваше да му каже да дойде. Еньо беше го срам. Той знаеше, че снаха му ще го пита за Коминкина Цвета, а сърцето го болеше, като помислеше за нея. Наскоро беше Възнесение. През нощта валя хубав пролетен дъжд, затова денят бе хубав, чист, весел, като окъпан. Земята беше се отпуснала, беше се освободила от огъня, който я пукаше, и дишаше леко, възродено. Измитите кичести овошки по градините бяха светнали от преснота и техните зелени усмивки веселяха кривите улички на селото.

Затова и хорото тоя ден бе по-весело, момите изглеждаха по-хубави, премените – по-пъстри! И колко цветя имаше! Колко перуники кичеха главите! Цялото село бе излязло там. Стари хора седяха под липата, жени с деца на ръце стояха наоколо. Само Еньо го нямаше. Снаха му, която бе излязла да види Цвета, няколко пъти го съгледа, че излиза пред кръчмата насреща, постои пред вратата и пак влезе. После възседна Звезделин и заигра нанякъде.

Тоя ден Цвета бе най-хубавата китка на хорото. За няколко деня тя бе пораснала и цъфнала. Хората ѝ се чудеха. Гледайте, тая Коминкина Цвета! Кога стана мома! Но тя не беше весела. Беше нещо неспокойна. Еньовата снаха я не изпущаше от очи. Тя забележи, че Цвета често гледа към Еньовата кръчма, която се белееше насреща. А когато Еньо се качи на коня и го разигра нанякъде, Цвета се откъсна от хорото, застана настрана при майка си и не се улови вече.

Еньовата снаха я гледаше и ѝ се радваше отдалече. Тя искаше хубаво да я види, всичко да запомни и да похвали още един път Еньо за избора му. Цвета беше висока, с тънко кръстче, с равна обла шия. Под алената копринена забрадка зад ушите ѝ се диплеше гладко причесана мека коса. Веждите ѝ стояха високо извити над очите, погледът ѝ бистър, светъл и добър. Устните ѝ малки като ягоди и от една страна на тях играеше малка трапчипка, а близо до брадичката си имаше черна като точица луничка.

Ана не можа да се стърпи. Тя отиде при Цветината майка, здрависа я и каза:

– Стрино Илчовице, рекох да дойда да те похваля.

Ваша Цвета станала мома, да не ѝ се нагледаш! – И като се ръкува с

Цвета, рече ѝ с усмивка, която не можеше да съдържи:

– Кога порасна ма, Цвето, вчера беше дете! Гледам те и ти се се радвам. Ами защо се пусна от хорото? Хвани се да го украсиш!

Цвета се зачерви и не зная какво да каже. А майка и, поласкана, изгледа галено детето си и рече:

– Е, Ано, младите що им е работа – да растат.

Ана и Цветината майка заприказваха надълго за това, за онова, а Цвета стоеше настрана мълчалива. При нея дойде Станка гърбавата, засмя ѝ се с бледото си лице, хвана я приятелски за ръката и застана до нея.

– Защо не играеш, Цветке?

– Почивам си.

Станка заслуша разговора на Ана с Цветината майка, като се преструваше разсеяна. Тя напрягаше слух и искаше да улови всяка дума. Немощното ѝ телце, малко изкривено, с повдигнато изгърбено рамо, което държеше накриво главата ѝ, стоеше до Цвета като гнило пънче при млада, току-що разлистена тополка. Очите ѝ гледаха втренчено някъде.

– Е, да ти е жива, стрино Илчовице – рече Ана на прощаване. – Аз ѝ се радвам, че кой знае, може и етърва да ми стане.

Цвета наведе очи, а болното лице на Станка помръкна, като че някой одуха светлината му.

V част

Еньо играеше с коня по полето. Той чуваше тук скокливите песни и шума на хорото, чуваше гайдата и веселите провиквания на момците, и го беше яд. След срещата на кладенеца той се мислеше зле закачен от Цвета, която му избяга, и оттогава не беше я срещал. Ала по цял ден тя не излизаше от мисълта му. Тя се търкаляше там като сребърна сачма и звънтеше. Коприва растеше в душата му, като си помислеше за срещата на кладенеца и го задушаваше. Денем той търпеше, записан по работа или в кръчмата, но вечер, когато останеше сам, той нямаше мира и не можеше да заспи, ако не минеше мълчешком поне два пъти край Цветната къща. Когато и след тая дълга, пълна с вълнения и примирания разходка, пак не можеше да спи, той пиеше ракия самичък чаша след чаша, пушеше цигари и лягаше замаян. След такава нощ той се чувствуваше повяхнал, главата му тежеше, ставаше зъл към хората и се ядосваше на себе си до ненавист.

Изрядко само някаква надежда, незнайно откъде и как дошла, го изпълняше с бодрост, той се раждаше отново, порастваше за един миг и ставаше господар, силен, способен на всичко. Тогава му се мяркаше милото лице на Цвета, набожно приведено, такова, каквото го видя на лиятията, и той му се засмиваше приветливо.

Сега той разиграваше кончето по полето, зъл и намръщен. Той го биеше немилостиво с махмузите и дърпаше юздата. Неусетно Еньо се намери на първата своя нива, най-близката до селото. Тя се простираше пред него като зелено кадифе, росна от нощешния дъжд, ободрена, въздъхнала от облекчение след тежката суша. При нейния вид Еньо забрави мъката си и злината му мина. Той обиколи с коня границите и, огледа я хубаво и дълго ѝ се радва. По-нататък е ливадата му, той отиде и там. Тя бе слаба от засухата, но имаше надежда да се оправя. Сърцето му се разигра, земята го отново опияни с тайнствения си дъх и той като стръвник запрепуска от нива на нива. Той бе вече далеко от село и шумът на веселото хоро не стигаше до него. От мислите му изчезна вече срамежливата Цвета и дъхът на земята, чиито плодоносни недра широко се отваряха, освободени от тежката напаст, отново го завладя. Неговото лакомо око гледаше със завист всеки по-хубав имот. И братовите му ниви, които лежаха редом с неговите, му се виждаха по-хубави и по-големи и някакъв зъл червей току шаваше в сърцето му и го караше да ръмжи и

да стиска устни.

Като преброди така цялата мера, той отново се върна по същия път и пак тръгна към село. И пак чу далечния шум на веселбите и до слуха му се донесе сподавено, като че ли изпод земята, дете сучеха влага корените на сеитбите му, тронлива моминска песен и царствената власт на земята го напусна. Лицето му се намръщи от лоша мисъл.

Близко до селото той настигна Илчо Коминкин, Цветиния баща. Той се връщаше отнякъде. Еньо удари кончето с махмузите, дръпна сърдито юздите и го замина без поздрав.

– Къде така, Еньо? – обади се Илчо.

– Не виждаш ли къде – отговори троснато Еньо, – в село.

Илчо премълча. Той знаеше, че Еньо е спривахо момче и не искаше да го закача.

Еньо беше го отминал доста. Но отведнаж изви кончето, повърна се и пресрещна Илчо.

– Бае Илчо, ти знаеш, че имаме една малка сметка – защо не дойдеш да я уредим? На бае Илчо му стана неприятно. – Ще я уредим, Еньо – няма така да я оставим.

– Ще я уредим! Кога ще я уредим? – изхвуча Еньо и пак бутна кончето към село.

Хорото беше се разтурило. Моми и момци на групи се връщаха в къщи.

При чешмата Еньо срещна Цвета. Тя вървеше със Станка, дружески хванати за ръка. Като ги видя, Еньо смуши кончето. То подскочи и леко се разигра. Цвета и Станка, подплашени, изпискаха рязко като птици и се отбиха тичешком от пътя. Еньо мина, не ги погледна и не каза нищо.

Двете момичета тръгнаха посърнали. Те престанаха да си говорят и не се погледнаха една друга.

VI част

Вечерта Еньо пи много ракия. В кръчмата му стана някаква продажба и по тоя случай хората седнаха да се почерпят и пиха до късно. Еньо пи заедно с тях. Той бе отворил едно буренце ланска сливовица, станала жълта и силна като коняк. Дружината бе весела. Тук бе Гаврил с тамбурицата, с вечно наметнатото на плещи палтенце, и неговият неразделен приятел Бъзункът. Гаврил свири, а Бъзункът игра до припадане.

Еньо се надиграва с него, но ракията беше пресякла краката му и той не можа да издържи. Лицето му бе посиняло, очите му гледаха тъпо и клепките му падаха.

По едно време той седна на стола, провиси глава и захърка. Какво не правиха да го разбудят, но той не можеше да отвори очи. Бъзункът му пали цигарени книжки на ушите, дърпа го за носа – напразно. Най-после той го разтърси силно, изправи му главата и извика:

– Еньо, стани бре, стани дай по чаша, па ще те сватосам.

Еньо облещи очи, разтри чело с ръка и се изправи.

– Еньо, дай ракийка, байчов, па ще те ожена за Станка гърбушката. Тя не е хубава, но е добра, а главно – имот има. Не са ли те най-богати в село? Половин мерата е тяхна. Кой ще наследи това, като умре утре старият? – Тя. Друг има ли? – Няма.

Еньо слушаше с неподвижно отворени очи Бъзунека и по мъртвопияното му лице бавно-бавно мина силата на живота и му върна човешкото изражение. Бъзункът, може би на шега, внушаваше на тоя стръвен за имоти човек една мисъл, която, макар и пиян, го запаляше. Еньо се освести. Дадоха му чаша ракия, той отказа да пие и не иска повече да им дава. Когато Бъзункът почна да го дърпа и да иска още, Еньо се разсърди и ги изгони един по един насила.

Вечерта, преди да си легне, той дълго седя на леглото си с подпряна на ръце глава, замаян от ракията и от мисълта за имотите на Станка. Тая мисъл не беше ясна. Тя димеше през ракиените пари на мозъка му като пушек, който оказваше светлите мисли за Цвета.

Рано на другия ден снаха му Ана отиде да го види. Той пиеше кафе в стаята си.

– Братче Еньо, къде се изгуби, ти съвсем ни забрави – заговори дружелюбно Иваница.

– Така се случи, како, не можах да дойда.

– Много ти се сърдих, братче, и пак ти се сърдя. И ако не бях видяла Цвета, нямаше да ми мине.

Еньо погледна учудено и любопитно снаха си и лицето му заруменя.

– Видях я вчера на хорото. Какво хубаво хоро имаше, а ти не дойде. Всички се чудеха. Ама Цвета – бива си я – хубава мома! Сега засега тя е най-хубавата в село, пък и по другите села няма като нея.

– Хареса я, а? – попита възбуден от похвалите, но все пак сдържано Еньо.

– Чудо мома! И как сладко приказва! И с майка ѝ говорих.

– Да не си ме годила?

– Още не съм, ама съм готова. Само кажи, взимам китката и отивам.

– Да не бързаме толко, како. Какво има Цвета? – Една хубост! Хубост до време.

– Ха, и таз добра! – рече учудено Иваница. – Че какво искаш да има? – На младост – хубост, какво друго!

– Баща ѝ потънал в дългове, деца много. Ще ми паднат на главата, да се чудя какво да правя. Да е да имаха имот, да донесе нещо, а то...

– Е, хубава работа! – учуди се снаха му. – На тия години, така да мислиш! Какво е то имота и богатството! Хубостта и добротата турям по-високо.

– Аз искам да съм богат, да имам чифлик. Да се кача на коня, да го обикалям, и от единия край да не виждам другия.

И в прояснената мисъл на Еньо се проснаха широките ниви и ливади на Станкиния баща. Той даже отвори уста да каже на снаха си, но само се усмихна. Хвана го срам.

Снаха му, която взе на шега думите на девера си, пак почна да му говори за Цвета, да я хвали искрено и да и се радва на хубостта. Тя се впусна в мечти. Как ще се засмее къщата им, като дойде тя, как ще и се радва, как заедно ще ходят на работа!

– Пък господ и рожба ще ви даде. Ех, ние си няхаме – то пък на вашите ще се радваме.

Думите на Иваница увлякоха Еньо. Неговите хубави чувства към Цвета, повехнали от вчера, отново видяха слънце и цъфнаха. Той помогна на мечтите на снаха си с хубави шеги, с по-добри мисли и думи, оживи се сам и у него се събуди желание да види пак Цвета. Той се изправи веднага, почти скочи. Но споменът за първата среща го жегна и той пак седна.

– Тя ме не ще! – рече като на себе си.

– Как да те не ще? – учуди се снаха му.

– Аз вече я срещам на кладенеца – тя избяга.

Еньо разправи подробно и неговото обидено сърце преувеличи.

– Не може да бъде – рече снаха му, като го изслуша с участие. –

Момичето от вчера прехвъркна. То се е засрамило и уплашило. Вчерашно дете, неопитно. Ти си сприхав и лошо си тълкуваш това. Искаш ли аз да разбере тая работа?

– Искам.

Тежък камък падна от сърцето на Еньо. На душата му олекна.

VII част

Иваница стана съвсем нетърпелива. Тя не можеше да гледа спокойно къшната си работа и все намираше причина да поизлиза до тия, до ония из селото, като избираше повече Цветината махала. Тя искаше да срещне Цветина майка, минаваше край тях, запитваше децата, които играеха пред вратника, обикаляше край кладенеца под село, дето бе Цветината градина, и все не можеше да я срещне. Еньо също така бе станал нетърпелив. Той оставяше кръчмата и час по час отиваше у дома, дано чуе нещо хубаво от снаха си. Честолюбие то му не даваше да пита, но снаха му го разбираше по погледа и се свенуваше, че не може нищо ново да му обади. Най-после тя не се стърпя, ами един ден стана и отиде у Цветини. Беше й неловко и се промъква някак скришом, да не би хората да вземат да тълкуват и да говорят.

Цветината майка се изненада от посещението на Иваница. Тя бе подочула нещо, но бе го взела на шега. Иваница говори весело за това, за онова. Тя каза, че минала случайно край тях и рекла да види Цвета, че и се много харесала вчера на хората.

– Как бих искала да ми стане етърва – рече тя и замълча.

– Малка ни е още момата, Иванице, кой ти мисли за това. Истина, женско чедо – чуждо чедо, но знае ли човек къде ще му бъде късмета.

– Наш Еньо я много харесал. Се за нея ми разправя, се я хвали.

Цветина майка, се досети, че Иваница нарочно е дошла у тях да по-разпита, и това от една страна я полъска и зарадва, от друга пък и стана мъчно. Тя не знам защо, не харесваше Еньо. Едно чувство на страх и не-обич я обхващаше всякога, когато го видеше. Тая вирната глава, тоя поглед изподвежди, тая разпасаност и незачитане на другите не и се нравеха. Но Еньо бе работник и богат. Това беше много. Тя бе се натеглила при своя мъж, който не обичаше работата, пиеше и прахоса всичко, каквото имаше. Дано пък дъщеря и бъде по-честита. Тя е добра, умна, хубава и работна. Нима господ и нея ще осъди да влачи черен живот и да не знае що е радост? При тая мисъл лицето на Цветина майка засия. Тя се зарадва, както от дълго време не беше се радвала – зарадва се на нови, чудни надежди, които накацаха нечакано по покрива на тяхната бедна къща като шарени птички.

– Малка ни е, малка ни е момата – рече още веднаж тя, – а то... Ваш Еньо е добро момче. Коя майка няма да даде чедото си нему. Ама

наша Цвета вчера порасте, нека си поцъфти малко на моминско слънце. Това е най-хубавата радост през живота на една жена.

– Така е, стрино Илчовице, но излезе ли на мома късмета, жени я.

В това време в къщи влезе Цвета. Тя подсвиркваше весело с уста като момче. В ръце носеше цял сноп морави и бели перуники. Като видя Еньовата снаха, тя се възспря и смути, после широко и детински се засмя. Сърцето ѝ запърпа в гърдите като пъдпъдъче. Тя поздрави Иваница, ръкува се с нея и не зная какво да каже. Иваница и наговори ласкаво цял куп похвали, заразпитва я и не снемаше очи от хубавото ѝ лице, зарумяло от детински срам.

– Дойдох да ви видя, пък съм и нещо като годещарка – рече най-после Иваница.

Цвета съвсем се изгуби от срам. Тя погледна майка си и влезе в стаята. Краката и се разтрепереха от вълнение. Тя помисли, че ще падне, и се подпря с глава на стената под иконостаса. Над нея се навеждаше остарялата икона на божата майка, която стискаше в прегръдките си младенеца и ронеше от чистите си големи очи едри сълзи.

Цвета не знаеше какво става с нея. Закачката на Еньо беше засегнала сърцето и и то оттогава живееше с блянове и копнежи, увлекателни и сладки. Но в нея нямаше кипнала и зряла любов, която да и дава сила. Цвета беше дете и животът за нея бе още като зелена, огряна от слънцето нива в тихо поле. И като подпираше глава на стената, клепките и безсилно паднаха над очите и ней се стори, че се надвесва над една бездънна неизвестна пропаст, пълна със страх и тъмнина. Еньо, за когото ѝ беше така приятно да си мисли, ѝ се видя чужд и страшен. Той идеше към нея като ловец и тя като малка безпомощна птичка искаше да се скрие някъде, ала пред нея стоеше тая бездънна пропаст и никъде нямаше приютно място.

Отведнаж тя чу гласа на майка си:

– Цвето, Цвето!

Цвета се изправи, огледа се наоколо, вдигна глава към божата майка, прекръсти се неволно и тръгна към вратата, невесела и слаба.

Иваница я погледна изпитателно. Цвета бе пак хубава, но изглеждаше на цвете, минало край силен огън.

– Аз дойдох така, да се видим, да си кажем помежду си, не пред хора, а сами да си знаем какво бихме рекли и какво бихме помислили. Еньо ми е свой, не мога да го коря – ще го хваля, пък вие сами разсъдете – заговори Иваница и после рече на Цвета:

– Той, Цвето, много те харесва. Макар че малко ти е сърдит.

– Е, защо ще ми е сърдит? – рече засмяно Цвета.

– То, детински работи са, ама така да го кажем. Не си щяла да говориш с него и си го засрамила пред момите...

– Кажи му да прощава, како Иванице. Аз тогава толко се засрахих. И уплаших се – засмя се Цвета и сърцето и се освободи. Тъмната пропаст изчезна и тя се гушна в топлото място на своите щастливи мисли.

Майка и, която беше унила, като видя как светна лицето на детето и, отново се оживи и рече уж укорно:

– Пък ти, Цвето, нищо не си ми казала.

– То не е имало и нищо за казване, мамо. Бате Еньо, нали го знаеш какъв е. С всички моми се шегува, пошегува се и с мене.

– Той, както ми говори, Цвето, не се е пошегувал. Оттогава е станал един – не знам какъв. И аз за това дойдох да се поразговорим – добри хора сте и с добром ви разбирам. Дай боже, да ви се порадваме и на двамата.

– Дай боже! – рече майката.

Цветината душа в един миг се изля в топла дълга молитва за Еньо и за нея. Но тя не я каза. Тя я поднесе пред бога мълчаливо и с наведени очи.

– Да нося ли много здраве на Еньо? – попита я Иваница.

– Много здраве! – рече Цвета. И като извади една бяла перуника от медника, дето ги беше натопила, тя мълчаливо я подаде на Иваница.

Цвета изпрати Иваница и се върна зашеметена като пчела след първата си пролетна разходка. Никъде я не съдържаше. Тя грабна менците да иде за вода, но не се реши да излезе на пътната врата, а се върна. Срам я беше да излезе на улицата. Струваше и се, че цялото село вече знае, че всички ще излязат да я видят и да кажат – това е годеницата на Еньо.

Цвета не знаеше какво да прави. Тя отвори сандъка с дрехите си, прегледа новата си премяна, помете двора, спря се пред вратника да погледа на пътя, но щом се зададоха хора, тя се скри и отиде в градината. Навсякъде бяха нацъфтели на купчинки къдрочветни перуники. Миришеше на мащерка. Край оградата имаше здравец и гъста маточина. Тя обиколи всичките, едно почисти, на друго листата оправи, трето помилва. Тук сама със себе си, тя поговори с Еньо. Каза му нещо, но после се засрами и отиде при пчелите. Те изхвъркваха из кошерите като златни искри, жужеха из въздуха и се връщаха натежали. Тя дълго и занесено гледа тия примерни къшовници и мислите й, като тях, една по една отиваха при Еньо, но не се връщаха тука и тълго, дълго се въртяха там, в неговата хубава, чиста, чорбаджийска къща, с големи прозорци, с висок

чардак, от който се виждаше цялата селска мера и цялото поле. Тя гледаше оттам селото, щастлива, доволна, а върху рамото ѝ стоеше мъжката ръка на Еньо. И от тия мисли душата ѝ се напълни с мед като кошер, толкова много, че тя не можеше да изтърпи.

На Цвета се искаше да каже на някого. Тя се сети за Станка и веднага се зарадва, спасена от тежестта на такова внезапно щастие. Тя откъсна някои цветя, излезе, премина тичешком малката уличка и влезе в широкия Станкин двор, обграден с големи яхъри, с плевници и хамбари. Под един от тия сайвани стоеше покрита с платнище тежката и студена снага на вършачката.

Станка седеше на сянка пред къщата и плетеше. Владена в работата си, тя не забеляза Цвета, и когато нейната сянка и затули слънцето, тя трепна. Двете момичета, приятелки от детинство, весело се здрависаха. Станка изправи недъгавото си телце и покани Цвета вътре.

– Да постоим тука – рече Цвета. – Тука е хубаво.

Те се хванаха за ръце и не се пущаха.

Умните, тъжни и големи очи на Станка се спряха дълго върху Цвета. Те не бяха я виждали така жива, така възбудена, така хубава.

– Ти днес каква си станала, Цвете, не приличаш на себе си.

– Пияна съм! – рече възторжено Цвета, завъртя се на един крак, вдигна ръка и с замах пръсна цветята, които държеше, по Станкината глава. – Ах, Станке, да видиш какво стана!

Станка я изгледа учудено и по лицето ѝ падна една нехубава сянка от лошо предчувствие или от завист, която недъгавите всякога имат към здравите и жизнерадостните.

– Какво има? – попита любопитно тя, но лицето и запази спокойна незаинтересуваност.

– Ще се годя.

Станка наведе глава.

– Ще се годя за Еньо. Днес идва снаха му. Разменихме си думи, така, помежду нас. Ама моля ти се, Станко, да си мълчиш, само на тебе обаждам.

Отведпаж Станка отпусна Цветината ръка, пребледня, свлече се леко по стената, тръшна се на плочките – и захлупи глава на малкото столче, върху което седеше по-рано.

Цвета се уплаши. Тя извика плахо, наведе се, хвана главата на другарката си и се помъчи да я повдигне, но тя увисваше като на мъртвец.

Станкина майка изскочи уплашена из къщи и като видя така детето си, заудря се по главата и започна да плаче.

– Скоро вода, стрино Доне, стана и нещо лошо! – рече Цвета.

Станкина майка донесе вода в една паничка, взе стрък маточинка, която бе паднала наблизко от Цветината китка, и попръска бледото лице на Станка. Тя трепна и отвори очи като занесена, и простена провлечено и тихо:

– Еньо!

Цвета се засрами и наведе очи. Тя помисли, че Станка в бълнуване ще издаде тайната ѝ и изтръпна.

Станкина майка отново я попръска с вода. Станка отвори пак очи, погледна Цвета и майка си и слабо се усмихна.

– Станке, стани ма, изправи се, мила – повдигна я леко Цвета.

Станка вдигна главата си.

– Боже, какво ми прилоше изведнаж.

Помогнаха ѝ да седне на столчето.

– Сега ми няма нищо.

– Да влезем вътре – рече майка ѝ.

– Не, тука е по-добре. То ще ми мине. Замая ми се нещо свят.

VIII част

Станка се разболя. Нейната болест не беше тежка, но мъчеше всички. Тя стана мълчалива, отпадна. Краката ѝ отслабнаха, та не можеше да ходи, а стоеше цял ден на леглото си пред прозореца, седеше и гледаше навън, унесена в мисли. Нея нпщо я не болеше. Само една немощ я беше оборила и за една-две седмици тя съвсем отслабна. Цвета идеше всеки ден да я навиди и да поседи при нея. Тя не говореше за друго освен за своето щастие и за Еньо. Макар и годежът им още да не беше станал, но те бяха си разменили пръстени, Еньо ходеше у тях, Цвета ходеше у Еньови и не се делеше от Иваница. Цвета се стягаше за големия годеж с една трескава радост. Тя шиеше нови дрехи, китеше дарове. Цялото село знаеше, че тя е Еньова годеница, и тая новина занимаваше всички. И както всякога става около такова събитие, чуха се разни думи, пуснаха се клюки и клевети, ту за Цвета, ту за Еньо. Сърцето на Цвета често се огорчаваше, но тя понасяше леко всичко, защото Еньо я обичаше, подкрепяше и казваше:

– Не слушай хорските приказки, Цвето.

Своето щастие Цвета споделяше със Станка. Станка я слушаше с отворени очи като подплашена и когато избликът на Цветината душа преливаше в смях, вик или умилени сълзи, Станка отклоняваше разговора на друга страна. А когато Цвета си отиваше и минаваше двора, лека и пъстра като пеперудка, Станка чувствуваше, че някой е дошъл и е съборил скала върху нея. Тя почна да ненавижда Цвета. И когато я съгледаше над леглото си, тя се преструваше на тежко болна или на заспала, само и само да не чува щастливата Цветина история.

Станкина майка всеки ден питаше дъщеря си какво ѝ е. Тя искаше да вика попа да ѝ чете или баячка да ѝ побее, но Станка упорито отказваше.

Майката виждаше, че болестта на детето ѝ не е болест като болест, че душата му нещо страда, и искаше да научи издалече какво го мъчи, но Станка отговаряше все едно н също:

– Знам ли какво ми е! Нищо ми няма.

Нощем тя спеше тежко и бълнуваше. Майка и идваше при нея тихо да я не усети и искаше по странните и несвързани думи, които говореше насъне, да отгатне що я мъчи. Станка дълго приказваше и се мятеше мъчително като трескава.

– Цвето, моля ти се. Извади тоя трън. Прескокни, прескокни. Боже, какви ягоди! Аз ще ги дигна... Колко лек камък!

Станка се унисаше, говореше. И това беше странно. В тъмната заспала стая тия странни несвързани думи бяха като някакви гадания и заклинания. Майката буташе полека детето си да го разбуди, но Станка спеше дълбоко. И ако се събудеше, тя не можеше вече да заспи.

Когато Цвета ден-два не идеше, Станка отново почваше да се мъчи. Отровата, която Цвета, без да иска, вливаше в сърцето и, стана привична, защото в нея имаше едно сладко име – името на Еньо. Тя искаше да го чува. Тя искаше да знае какво прави той, къде ходи, какво мисли. Само от Цвета можеше да чуе това. И тя прашаше майка си да я вика.

Цвета идваше веднага. Тя седнаше при леглото на приятелката си с шишове в ръка, плетеше и разправяше. Очите и светеха от някакви странни, хубави пламъци, които непрекъснато горяха, лицето ѝ руменеше и усмивката от устата и не падаше. Тя споменаваше името на Еньо хиляди пъти, де трябва и не трябва. Станка слушаше жадно, с широко отворени очи, със загубени мисли, с плахо лице, като че гледаше шествие на мъртъвци. После тя лягаше тихо, затваряше очи и шепнеше бавно:

– Цвето, остави ме да си почина.

Цвета ставаше, излизаше тихо, на пръсти, и си отиваше, като искаше да остави в покой приятелката си. Защото Цвета я обичаше. Тя в щастието си не разбираше хладината на Станкината душа към нея. Тя отдаваше всичко на болестта ѝ и се молеше богу за нейното здраве.

Когато Цвета затваряше вратата след себе си, Станка се повдигаше и неволно и гневно разперваше пръсти и прашаше устреми след нея, после лягаше, затваряше очи и мислеше за Еньо.

Веднаж у Станкини дойде Бъзунекът, техен далечен роднина. Той беше пийнал и наминал отгук да види Станка. Той знаеше, че Станкина майка ще го почерпи нещо. Станка беше сама.

Той се развика и размаха ръце:

– Станко ма, какво си се разлежала. Хе, знам ти аз болката на тебе. Ама си глупава, защо не кажеш на Бъзунека. Всичко ще направя, ама ще ти помогна. Ти Еньо можеш да си го имаш на тепсия, като печено пиле. Викат, годил се – вятър работа. Дума дадена, дума земена. Че Илчовичината Цвета за него ли е? Неговата душа с това не може да се напълни. Нему му дай богатство, ниви, ливади. Искаш ли аз да му натъпча ума в главата?

Станка трепна. Тоя човек бръкна грубо в тайните на душата ѝ, но

той идеше като спасител. Неговите смели думи я ободриха, съживиха. В нея се роди някакво желание да се бори. Тя виждаше, че има сила, че има на какво да се опре. Имаше богатство.

Тя вдигна главата си и седна на кревата.

– Бае Георги, какво говориш?

– Ти слушай каквото ти говоря. Аз много работи знам. Така, от само себе си съм ги разбрал и мога да ти помогна. Ти само ми кажи. Пък него аз го познавам, свинята! Той за земя умира.

Станка не помисли да се обяснява. Тя бързаше да мине към работата, като че е чакала тоя ден целия си живот. И всичко отведнаж ѝ се видя възможно.

– Ех, да си тоя, бае Георги, да ми помогнеш.

– Ами питаш ли ме, защо ида? Мен господ ме праща, по неговата воля ида тук.

– Е, какво мислиш да правиш?

– То си е моя работа. Само кажи и се не бой.

– Прави каквото знаеш. Няма да ти забравя доброто.

IX част

Еньо купуваше една голяма нива в най-хубавото място на селското землище, между една негова и една на брата му Иван. На това място Еньо искаше да прави чифлик. Макар и далечко от селото, мястото бе хубаво. Имаше река, имаше кладенец с чудесна вода. Тук се намираха две от най-големите Еньови ливади: едната наследена, едната купена.

На пазарлъка имаше много селяни. Еньо черпеше всичките, пиеше сам и беше възбуден, с разпалена глава. Там беше и Бъзункът. Той пиеше и помагаше на пазарлъка. Продавачът дълго се бори. Той имаше нужда от пари, при това дължеше на Еньо голяма сума. Сега искаше да се наплати и да му остане нещо. Еньо бе упорит. Той даде една цена и остана там. Неговите безкрайни доводи, че цената, която даде, е добра, нямаха край. Селяните отстрана гледаха да стане работата, защото щеше да излезе по чаша и от двете страни. Те увещаваха Еньо да придаде, а продавача да отстъпи. Всички говореха високо и викаха. Всеки искаше неговата дума да е решителна и се надпреварваха един други. Бъзункът държеше страната на Еньо, но най-после и той настоя пред него да придаде.

– Еньо, ти си чорбаджия, ама без нас не можеш. Дай цена на човека, да си сигурен в имота си. Ти ще му изкараш сто пъти парите. Гледай да имаш и нашето доверие. Нали знаеш? Защо да кажат един ден, че опропастяваш хората? За твой интерес ти го казвам.

– Така е, така е, бае Георги – рече Еньо, пи една ракия и се замисли. След това каза решително. – Добре, давам. Нека бъде по вашата воля.

Купувачът и продавачът си подадоха ръце и откъснаха пазарлъка. Направи се продавателен запис. Еньо брои капаро, писаха се свидетели и после удариха на пиене.

По едно време Бъзункът повика Еньо в стаята с таен и лукав жест. Еньо помисли, че и той ще продава нещо, хвана го за ръка и го отведе вътре.

– Затвори хубаво – рече Бъзункът.

– Какво?

– Еньо, ти си човек практичен, твоето сърце обича земята – всички знаем. Само едно нещо сгреси – пропусна едно имане, дето беше за твоя чест. Ти трябваше да вземеш Станка гърбавата. Какво му е на момичето? А пък тоя имот, дето има баща му, ти го знаеш, всичко твое

щеше да бъде. Старите са недъгави, животът им е свършен, едно дете имат. Пък и то, кой знае колко ще живее. Нали знаеш, недъгаво е.

– Е?

– Разбираш какво ти казвам. Такъв имот да ти дойде току-така – паднал от небето. На тебе имот ти прилича и можеш да го имаш. Пък ти отиде, че се бухна като слепец в най-сиромашката къща, да храниш чужда челяд. Цвета е добро момиче, ама жената цъфти и прицъфтява като иглика. Много сгреси. На каменен темел кочина градиш.

Еньо слушаше Бъзунека и очите му все повече и повече се разширяваха. Той не издържа силата на това рязко откровение и седна, почти се тръшна на кревата си.

– Голяма глупост направих, Бъзунек! – удари се той по челото.

– Не е късно, може да се поправи. Не изпускай случая. На човек веднаж в живота кацва златната птичка, изпусне ли я – това си е.

Главата на Еньо се замъгли. Той неочаквано се намери пред една страшна грешка в живота. За Станка често са му говорили. Той много пъти е виждал нейните хубави очи, неотделно устремени в него. Но той никога не е мислил за нея. Сега пред него простряха целия имот на баща ѝ, с големите ниви и ливади, с двете бахчи и воденицата, с гората и пащицата в планината, и нему се искаше да заграби всичко това и да го прибере, но ръцете му бяха вързани. Той сам си ги върза. Обхвана го една злоба към Цвета, която с хитрост или с магия му заслепи очите. Той се изправи и удари с юмрук по масата:

– Глупец съм бил! Можех да го имам, изпуснах го!

– Не си, не си, Еньо. Има време да се опомниш.

– Какво ще кажат хората?

– Кой се бои от врабци, не сее просо.

– Трябва да се помисли.

– Късо го режи. Тук много мислене не иска.

Еньо, макар че бе пил много, изтрезня. Стори му се, че някой го притисна с голям камък, изпод който той не може да излезе. Разкаяние, срам и унижение пред сам себе си почувствува той. Да се остави да го подмами едно дете, та да изпусне цяло богатство! Него не го съдържаше на едно място. Той прати да му докарат коня, остави селяните в кръчмата, качи се и отиде да види купената нива. Но когато излезе от село, той отби кончето покрай Станкината воденица, разгледа я хубаво, преброи два пъти четирите мливарски коли, които чакаха там с разпрегнати волове. След това мина покрай бахчите, потънали в зеленина, прясна и мека като каймак. Оттам той тръгна през мерата и прегледа всички ниви и

ливади на Станкиния баща. Той спираше пред всяка една и пред всяка една се тюхкаше, удряше се в челото и негодуваше против себе си, и злобата му против Цвета растеше.

– Как се излъгах, как се излъгах! – повтаряше той, потънал в мисли, и вървеше бавно, с оборена глава, като осъден.

Той минаваше случайно и покрай малките бедни парченца имот на Цветинн. Негодуванието му растеше и той грубо и високо псуваше Цветинния баща.

– Де се намериха тия червеи, жив да ме ядат! – казваше той и стискаше юмруци. Хващаше го бяс и желание да запрепуска у Цветини, да замахне камшика и да ги набие всички.

X част

Еньо ходеше мрачен и безпокоен из кръчмата. Там нямаше никой. Хората тоя ден бяха по работа. Той се разхождаше назад-напред, със скръстени на гърди ръце, с наведена глава и мислеше. Няколко деня вече той не бе ходил ни в къщи, ни у Цветини. Цвета го чакаше неспокойна, с лоши предчувствия, мълчеше и не излизаше пред хората. Еньо вече не искаше да мисли за нея и го хващаше яд, когато нейното име и нейното мило лице се мяркаше в спомените му. Той се чувствуваше подведен, изигран и кипеше.

Сега, като ходеше назад-напред, той мислеше за Станкините ниви, правеше сметка на декарите и лицето му бе смръщено и грозно.

Изведнаж едно момиченце от съседите влезе бързо и запъхтяно. То плахо занаднича към тезгяха и по ъглите на кръчмата.

– Какво има! Кого търсиш? – запита сърдито Еньо.

– Бате Еньо, кака Иваница поръча да си отидеш лома. Кака Цвета била у вас.

Еньо трепна и тупна гневно с крак:

– Кажу ми, че няма да си отида. А Цвета да върви там, откъдето е дошла. Не искам да я видя вече.

Момичето изскочи уплашено от кръчмата и тичешком отиде да обади на кака си Иваница.

Като чу това, Цвета пребледня, наведе очи и без да каже думица, тръгна да си върви. Иваница искаше да я задържи. Тя я хвана за ръката и с ласкави сестрински думи се помъчи да заглади и да смекчи тежката болка, която изпитваше Цветиното сърце, но Цвета тихо се откъсна от ръцете ѝ и каза:

– Разбрах всичко, како Ано. Не съм крива аз. Нека господ да съди.

И тя полека слезе по стълбата, премина ситно широкия двор, дето бе стъпила с такава радост, и излезе с наведена глава на улицата. Хората, които я срещнаха, се спряха, та я изгледаха и им се стори, че тя плаче.

Цяла седмица след това нищо се не чу. На хорото не излизаше нито Еньо, нито Цвета. Но скоро всичко се разбра. Еньо се отказал от Цвета. Тя му върнала китката и пръстена и не искала никой нищо да и спомене за него.

Наскоро след това Еньо се сгоди за Станка и докато хората почнаха

да тълкуват това, стана сватбата.

Еньо заведе булката си в новата къща, която, макар и недовършена, постегнаха на бърза ръка. Той се отдели от брат си като гузен. Снаха му Иваница, която го обичаше като роден брат, изстина от него. Тя избягваше да го види и той, когато я срещнеше, не смееше да я погледне в очите.

Станка, като стана булка, разцъфтя. Нейното бледо, жално лице поруменя и светна от радост, а нейното хилаво тяло като че доби нови сили и като че се поизправи. Тя и в делник, и в празник ходеше в нови премени, с копринена кърпа и не снемаше от шията си наниза от турски лири. Тя се отдаде на къщата си и стана робиня на Еньо, когото обожаваше още от дете. Еньо се стегна да прави чифлик на мястото, дето от по-рано бе намислил. Той купуваше ниви и ливади, купуваше и групираше. Станкиният баща му подари две големи ниви на същото място, цели засети. Еньо ограда мястото с бодлив тел.

Но сред тоя обширен четириъгълник, който затваряше една земя от петдесет декара, се врязваше като клин една голяма нива на брат му Иван, чупеше оградата, цепеше мястото и разваляше цялостта. Това дразнеше Еньо и не беше му по воля, но той търпеше, защото скоро бяха се делили и гробът на баща им не беше обрасъл още с трева.

Той мислеше да поиска от брат си смяна с друга нива, но нямаше такава хубава, на такова място. А да я купи не мислеше, защото брат му не би я продал за нищо. Той ценеше бащината си земя като светиня.

Всеки ден Еньо обикаляше чифлика, дето мислеше да строи обори и плевници, да сади овошки, да реди кошери, и всеки ден се ядосваше на братовата си нива, която се забиваше в мястото му като клин в сърцето му. Понякога това нещо така го ядосваше, че той се връщаше съвсем мрачен, сърдит и се напиваше яката. Той вино не признаваше и пиеше само ракия. Станка – жена му – изпърво не гледаше сериозно на неговото пиянство. Тя го посрещаше весело в къщи, смееше му се като на дете, изуваше ботушите му и неговите пиянски бръщолевения я забавляваха. Но скоро той почна да става зъл. Нещастната фигура на жена му го дразнеше. Станка се държеше с него като другарка и искаше той да й бъде другар. Тя искаше да знае сделките му, плановете му, печалбите му, мислите му, но той нищо не споделяше с нея. Той я търпеше по милост и всякога я караше да знае, че той се е пожертвувал за нея. Той я търпеше с усилие и гледаше колкото може по-малко да бъде с нея. Денем стоеше в кръчмата или ходеше по полска работа, а вечер се връщаше късно, когато тя, уморена от чакане, вече спеше. Сутрин той

напушаше къщата рано, бързо и закусваше в кръчмата. Полека-лека той се отделяше от нея и я забравяше. И тя скоро разбра, че Еньо я мрази, че тя му тежи със своето нещастие. Тя понесе мълчаливо и твърдо това откритие и се помъчи с всички сили и средства, на каквито е способна една жена, да не изпускат щастието си, в което до вчера вярваше. Тя бе съжалявала за телесното си нещастие, не искаше да бъде съжалявана още и за друго. Тя мислеше, че бе победила в живота си, и така трябваше всички да мислят. Затова Станка се мъчеше да скрие пред хората. Тя вика скришом врачки, прави магия, полива тайно Еньо с какви не води и бурени. Но той ставаше по-суров, по-груб и тя по-рядко го виждаше в къщи. Той престана понякога и нощно време да се връща, а спеше в кръчмата. И Станка посърна, сви се, застаря.

Еньо съвсем се измени. Той затлъстя, лицето му подпухна, устата му като че се разшири и походката му стана тежка. Той продължаваше да купува имоти, групираше ги на чифлика, обикаляше постоянно там, местеше телената ограда и виждаше как нивата на брата му все повече и повече се забиваха в мястото му. Това не даваше мира на Еньо. Той мислеше как да присвои тая нива и да закръгли чифлика си. И тая мисъл постоянно бръмчеше из главата му, нощем го стряскаше, а когато бе пиан – съвсем го помрачаваше. Понякога дотам го дразнеше това, че той почваше да гледа на брата си като на враг.

XI част

Цвета скоро се съвзе. Нейната младост и пъргавост надвиха скръбта и обидата. Може би всичко това беше за нейно добро. Тя се помира. Хорските приказки и се виждаха глупави и като че не се отнасяха до нея. Нейната първа обич беше кратка и крехка и не я съсипа. А това, че Еньо се ожени за нещастната Станка, съвсем я успокои. Цвета беше все така хубава и хорските очи я гледаха с радост.

Цяла година тя не бе виждала Станка. Станка никъде не излизаше. Веднаж случайно те се завариха в селската бакалница. Станка, като я видя, смути се, пребледня и прибърза да излезе. Цвета я поздрави и видимо се зарадва:

– Какво правиш, Станке? Добре ли си?

Станка се спря, пое ръката на приятелката си и я погледна с такава скръб, че на Цвета дожاليا. Двете излязоха заедно и повървяха, мълчешката.

– Цвето, сестрице, прощавай, миличка. Аз ти направих голямо зло – каза задавено тя и като наведе очи към земята, промълви с въздишка: – Затова и господ ме наказва.

– Всичко е забравено, Станке. Кому каквото е писано.

Голяма грешка направих, Цвето. Против тебе отидох. Сега съм нещастна. И той... Ако беше земал тебе, може би щеше да е. Аз не съм нищо за него. Полакомил се е за имот и земя и за нищо друго не мисли. Много ми е мъчно, сестрице. Много пъти ми се иска да дойда при тебе, да си поплача – ти ми беше най-близка. Но съм виновна, та ме е срам...

Станка не можа да се сдържи и заплака. Тя наклони леко глава до рамото на Цвета, извади кърпичката си и почна да изтрива рукналите сълзи. По пътя нямаше хора и тя даде воля на мъката си и захълца с глас:

– Душата ми се е оковала, сестрице. Пред тебе плача и ми е леко. Боже, защо ме не вразуми, ами ме остави да вляза в грях срещу моята най-близка? Цвето, Цветенце мило, не ми се сърди. Аз много съм наказвана. Трябва да съм много лоша, затова господ още от дете ме е наказал. Но ти мълчи, сестро. Нека хората нищо не знаят. И за него не е добре да знаят.

– Не плачи, Станке. Не знам какво ти е, но ще мине всичко. Всеки човек си има грижи и мъки – рече да я утеши Цвета.

– Моите никой ги няма, Цвето.

Те скривиха в уличката към Еньовата порта. Цвета не бе минавала отгук от деня, когато напусна Еньовата къща. При тоя спомен сърцето ѝ се сви. Тя искаше да избяга. Но Станка държеше ръката и и я обливаше със сълзи.

– Не ме забравяй, сестрице, и не мисли лошо за мене – разрева се пак Станка, прегърна я и сложи безпомощно глава на гърдите ѝ.

В това време се чуха конски стъпки и Цвета, и Станка побързаха да се разделят. Станка почти побягна и силно тръшна портата след себе си, а Цвета тръгна бавно и замислена. Насреща ѝ внезапно на завоя изскочи Еньо, яхнал на коня. Звезделин играеше и кършеше грива. Цвета подпласена се отби настрана и почти се залепи до близката ограда. Еньо, като я видя, поиска да спре кончето си и извика малко пиянски:

– Добър ден, Цвето!

Но Цвета забърза и не го погледна. Еньо обърна кончето и се впусна по нея, като викаше задавено и глупаво:

– Цвето, Цвето, чакай. Една дума искам само да ти кажа. Само една дума. Прошка не ща... Само това искам да ти кажа, че живота без любов нищо не е. Лула тютюн не струва.

Еньо искаше да и пресече пътя. Цвета се изплаши и се шмугна в първата врата, която и се изпречи.

XII част

Възседнал на Звезделин, Еньо пак отиваше към чифлика. Беше по-дир обед. Тъмни летни облаци играеха по небето, нейде далеч се носеше глух гръм. Отведнаж зароси и пак блесна слънце. Голям куршумен облак отсени слънцето, надвеси се над Еньова чифлик и се закачи на гората, която се тъмнееше в далечината. Скоро там се изви пълна писана дъга – чиста, ясна и близка. Двата ѝ краища се топяха в росните ливади и там трептяха златисти искри. Селото и цялото хълмисто поле, което оставаше зад Еньо, светеше обляно от слънцето. Цялата земя дишаше свежест и изглеждаше текущо родена.

Звезделин вървеше кротко и добре разположен. Той кършеше лъскава шия, пръхкаше и крепеше господаря си съзнателно и гордо. Тая разходка до чифлика, която правеше често, му беше приятна, той обичаше тия места наоколо и водата от близкия извор му се услаждаше. Те минаха близкия дол и пак изскочиха на високата равнина край гъстата млада гора от буки и дъбчета. В чистата тишина се носеше равния и самотен глас на кукувицата. Тоя глас сепна Еньо, който бе потънал в своите страшни мисли за земя. Той дръпна юздата на Звезделин и го спря. Дъгата стоеше като прикована върху куршумения облак, който засеняше целия кръгзор. Еньо чак сега я видя. Кукувицата равно, отмерено и настоятелно кукаше и нейният глас, който идеше от прясната зеленина на гората, даваше тайнствена смисъл на тишина и на преснотата, която пълнеше простора от земята до небето:

– Ку-ку, ку-ку, ку-ку...

Еньо почна да брои: едно, две, три... После като че се сети за нещо, обърна се, поразгледа наоколо и викна с мъжки глас към гората:

– Кукувице-прокобнице, кажи ми колко години ще живея?

Звезделин тупна с крак.

Кукувицата млъкна и не се обади вече. Еньо се усмихна и отново се замисли.

Звезделин тръгна пак полека. Еньовата мисъл неспокойно се заблъска, като река спряна отведнъж, и като не намери течение, върна се назад, назад към Цвета, към хубавата Цвета, към хубавия спомен. Слънчевата картина на пъстрата лития се изпречи пред него и сред нея той видя Цвета. Сърцето му се сви болно и заигра. Из гората отнякъде пак се обади кукувицата:

– Ку-ку, ку-ку...

Еньо дръпна юздите на Звезделин, спря го и викна високо:

– Кукувице-прокобнице, кажи ми, обади ми, обича ли ме Цвета още?

Кукувицата не откука.

Еньо постоя, погледна към онемялата гора, която някак подозрително го гледаше, и бутна кончето.

Наблизо бе чифликът. Пред погледа му се очерта дългата телена ограда, като голяма паяжина, разкъсана от обширната нива на брата му. Сред нея гордо и високо се изправяше столетен дъб, близък на Еньо още от детинство. Нивата на дяда – така я наричаха те, така я казваше и баща им. Колкото пъти идеше тук Еньо, толкова пъти виждаше тая нива с тоя дъб и толкова пъти усещаше завист и злоба, като я гледаше легнала като чуждо добиче сред неговите собствени нивя. Той гледаше счупената линия на оградата и ръмжеше.

Като наближи още, той видя, че там около дъба обикаля човек.

Еньо удари кончето и тръгна по-бързо. Кой можеше да бъде там, из неговото землище? Еньо ревнуваше мястото си и не обичаше да се мяркат и да влизат в него чужди хора. Той беше набил две воловарчета и хората се бояха. Еньо стигна до дъба препуском, сърдит, готов да се кара. Но тоя човек излезе брат му Иван и Еньо омекна и се засрами.

– Добър ден, брате – каза той.

– Добър ден, Еньо.

В това време някой сне дъгата от небето и скри слънцето зад облак.

– Рекох да навидя нивата – заговори веднага Иван. – Мисля да отсека дъба, та да направя и аз ограда отсреща. Тогава цялото място ще бъде обградено. Твоята ограда много ми помага.

Нещо сяде вътре Еньо. Но той премълча, намръщи се, сбра жлъчно устни и захвуча нещо през нос.

– Хубав имот направи! – рече брат му.

– Ех, Еньо, да е нещо друго, никоя вещ – да я махнем, пък то земя, дето е, там е. Какво да се напави? – рече братски Иван.

– Продай ми я, бате.

– Как да я продам, Еньо. Бащиния е. Пък ти не ламти толкова, брате... Какво! Я гледай къде си се разширил! Стига ти.

– Мерак пусти, бате... Искам да имам това място закръглено... Като го гледам щърбо, мисля, че душата ми е щърба. Да направим смяна – рече Еньо с горещина.

Иван се засмя:

– Учудваш ме бре, Еньо... На кого си се мегнал? В нашия род такъв лаком за земя човек няма. Не бъди такъв... По-скоро бих ти я подарил, ама смяна и продан не приемам. Пък по-добре да стои тука, да ти иде на ум, че освен тебе и други хора живеят на земята – рече Иван шеговито.

Еньо пак се намръщи и погледна надолу. Иван видя в очите му зъл огън и го досмеша.

– Ти, бате, деца нямаш – защо ти са имоти? Продавай...

На Иван му стана тежко и обидно:

– Не чаках това от тебе, Еньо. Бива ли така да говориш? И ти нямаш деца...

– Моята се още не знае, аз вчера се ожених, пък ти вече...

– На бога не можем да се сърдим – рече кротко Иван. Стана му мъчно. Той си тръгна, без да каже дума, мина нивата бавно, с наведена глава и излезе на пътя.

Еньо дълго хвуча след него и злоба боядисваше погледа му червено.

XIII част

Вечерта Еньо се напи като никога. Той вика, псува, чупи чаши, гърмя с револвера във въздуха и се заканва страшно на някого.

– Аз – викаше той – нямам приятели, нямам братя, нямам свой. Всички ми са душмани. Цялото село ме мрази, но не се боя – на всички ще дам да разберат.

И Еньо удряше с юмруци по масата така тежко, че дъските се отпираха.

Той не изтрезня цяла неделя и беше се вмирил на ракия. Очите му добиха мътен цвят и намалеха. Лицето му посиня и подпухна като на недоспал човек. Гласът му пресипна. Денем той спеше като дърво в стаята на кръчмата, легнал по корем с извърната глава, и щом се събудеше привечер, пак почваше да пие и да черпи всеки, който влезе в кръчмата. Нощно време стоеше до късно с пияниците и заспиваше на масата. Момчето загасваше лампата и си лягаше, а сутрин, като ставаше, намираще господаря си или още на масата, или проснат на пода като труп.

През цялата тая седмица Еньо не си отиде в къщи нито веднаж. Момчето му носеше ядене в кръчмата, но той, отровен от ракията, нямаше апетит и ядеше съвсем малко. Булката му няколко пъти ходи при него и му се моли да си дойде. Първия път тя се уплаши, като го видя, толкова грозен и променен й се стори. Еньо не иска да си отиде. Той я гледаше тъпо, занесено, съжалително. Макар и пиян, той не й каза нищо грубо. Той утихна, седна до масата, мълча дълго и после каза спокойно:

– Ти, булка, си иди... Иди си, та ме не гледай, че съм грозен. Аз ще си дойда. Един ден ще си дойда, няма все тука да седя, я...

Хората го слушаха, смееха се и го закачаха, а на булката му й ставна тежко. Но тя скри мъката си, пошегува се нещо и си отиде. В къщи тя много плака. Вечерта отиде у Иванови и там плака още повече:

– Бате Иване, како Ано, вразумете го, вие сте му най свои, недейте го оставя.

Иван се ядоса. Стана му мъчно за брат му. Двамата са расли заедно. Иван обича Еньо и толкова се е грижил за него.

– Това момче ще пропадне – рече той.

– Иди, иди, Иване, иди го вразуми, прибери го в къщи да постои два-три деня, стига да се трови с тая пуста ракия.

Иван се дигна бавно и отиде в кръчмата. Еньо стоеше зад тезгяха

съвсем пиян, наливаше някому ракия и говореше нещо, но езика му се преплиташе и устата му се кривяха така грозно, че нищо не му се разбираше. Очите му бяха мътни и кръвясали. Щом влезе Иван, Еньо вдигна глава и почна да бръщолеви несвързано:

– И тоя не ми е брат, ако ми е брат...

Иван отиде при него и му каза на ухо:

– Еньо, ела да си отидем, има нещо да ти говоря.

– Аз не те познавам. Кой си ти? – забръщолеви Еньо и вдигна една чаша да пие.

Иван му я взе леко от ръцете и я хвърли на земята.

– Стига! Не ти давам да пиеш капка повече.

– Т-т-ти кой си? – запъна се Еньо.

– Аз ще те науча кой съм. Баща ни те остави на моите ръце и аз няма да дам да му срамиш името, чу ли – каза ядосано Иван и го задърпа за рамо. – Ела, хайде да си вървим!

Еньо загледа свирепо братя си и почна да го бута. Но ракията беше изсмукала силите му и той почна сам да се клатушка.

Иван го извлече от тезгяха и като го прегърна здравата през кръста, отведе го настрана. Тогава Еньо се обърна, заби остри нокти в лицето на брата си и почна да го дращи. Иван му хвана силно ръката и я натисна надолу, но усети на лицето си болки и през оцапаното от мухи огледало, което висеше насреща, видя лицето си, обляно в кръв. Тогава той не се стърпя, вдигна ръка и сложи няколко силни шамари по лицето на Еньо. Еньо се сниши, уплаши се, млъкна и покорно се наведе. След това легна на пода и завика нечовешки:

– Убий ме, убий ме де!... Убий ме!

Иван повика двама-трима селяни, та уловиха Еньо за краката, той го хвана за ръце и глава и го отнесоха в къщи като труп. Щом го тръшнаха на кревата, Еньо захърка.

XIV част

Еньо се озлоби срещу брата си. Той прави няколко пъти опити да купи нивата, която се връзваше в мястото му, но не успя. На Иван беше тежко от думите, които Еньо му каза на чифлика. Той избягваше да среща брата си и не отиваше в кръчмата му. Иваница престана да навещава Станка. Иван и тя бяха се помирили пред божията воля да нямат деца. Но Еньовите думи разраниха болката им и те се усетиха самотни, обидени и като че ли наказани.

Еньо почти не изтрезняваше. Той отваряше и затваряше кръчмата пиан. При това неговата страст към земята не преставаше. Злобата към брата му, ревността зарад нивата, която беше в чифлика му, усилиха още повече тая страст и той говореше явно пред всички:

– Като видя тоя дъб, дете се издига в нивата му, сред имота ми, мисля, че на гроба ми е израсъл – не мога да го гледам.

Като казваше така, той се разтреперваше, смръщваше вежди, червенееше, отиваше на тезгяха и пиеше една след друга по няколко големи чаши ракия.

И разпален, в него кипваше жажда за отмъщение. Изпърво той пъдеше тия мисли. Той бягаше от тях, като се качваше на коня и отиваше из полето или в града. Тия мисли го правеха мълчалив и скрити в главата, се разрастваха на страшни и грозни планове, които го караха да извиква неволно, изплашено и стреснато. Обезсилената съвест се бореше с тях и тая борба обременяваше с мъка Еньо и той пъшкаше под нейната тежест. Но напразно. Престъпните мисли, упоаявани от ракията, полудяваха, играеха свободно и Еньо нямаше сили да ги обуздае.

Станка потъмня като заселена от облак. Тя изгуби всяка надежда за щастие. Опитите и да привърже Еньо към себе си като че ли повече го отгласкваха. На ласките и той отвръщаше грубо. Нежните и, добрите и думи го сърдеха и той ръмжеше или се подсмиваше обидно, и това нараняваше още повече Станка и я отчайваше.

Тя мълчеше и не се оплакваше никому. Понякога страшно ѝ се искаше да иде при Цвета да поплаче и да открие болката на душата си, но нещо я спираше. Тя не можеше да понася без болка хорско съжаление.

Еньо ставаше все по-грозен и по-страшен под гнета на мисълта да отмъсти на брата си, да го премахне. Тая мисъл, която всецяло го обладаваше, когато беше пиан, не го отпушаше вече и когато беше трезвен.

Тогава той се увличаше в размишления и кроеше грозен план. Стъпка по стъпка, студено, обмислено, той вървеше право към страшния край. Той смяташе, че ако брат му Иван, който нямаше деца, изчезне, жена му ще се омъжи за друго и тогава никой друг, а сам Еньо ще стане наследник на неговия имот. Тая мисъл го разпалваше, вълнуваше, той се стряскаше, отиваше бързо на тезгяха и пиеше ракия, чаша след чаша. Тогава пред неговата възбудена мисъл се представяше цялата картина на селското землище и той виждаше огромните зелени петна на своите имоти и сред тях големия дъб на братовата му нива, тъмен като облак. И Еньо скърцаше зъби и пъшкаше като вързан.

Той често отваряше дума за това пред хората и повтаряше много пъти:

– Поне тоя дъб да отсече, да го не гледам – корените му са прорасли в сърцето ми.

Хората казваха това на Иван, а той усмихнат и с болка думаше:

– Кажете му бе, кажете му, че ще го отсека. Ще го отсека, като му вади очите. Дърво за красота, ама като му пречи, ще го отсека.

XV част

Един ден рано, в тъмно още, Еньо се качи на коня и тръгна за града. Булката му и момчето, което наглеждаше кръчмата, го изпроводиха. Той замина, без да каже сбогом на Станка, а на момчето поръча да стои в кръчмата и да си отваря очите. Селото още спеше, когато той мина по кривите улички и излезе на края. Есента бе почнала. Наскоро бяха вале-ли дъждове и полето беше се раззеленило като през пролет. Сред тая обширна зеленина се чернееха прясно ораните ниви и дъх на прясна земя пълнеше есенния чист въздух. Тоя дъх упояваше Еньо. Той вървеше полека и оглеждаше навсякъде. Ето една негова нива близо до пътя, вчера орана. Той чува дишането и. Нещо го вика. Той отби кончето и отиде да я види. Обиколи я цялата. По-нататък друга. Еньо и нея навиди и страстта към земята възбуди кръвта му. Той караше кончето през ниви, през ливади и в дрезгавината приличаше на призрак, който отвежда тъмнината пред страха от слънцето. И през тая бавна разходка мисълта му заработи и полека-лека душата му се нажежи пак от злоба и ненавист към брата му. И когато в далечината видя върха на кичестия дъб, надвесен върху зеленината като облак, той се спря, изпъшка, скръцна със зъби и се упъти нататък.

Слънцето вече се показва и първите лъчи, жадни за роса, се спуснаха в полето. Еньо шибна кончето. Неговите тъмни мисли като че се уплашиха от светлината.

Еньо обиколи имота си около мястото, дето готвеше да прави чифлик, и погледна нивата на брата си. Старият дъб беше още сънен, но в клоните му се боричкаха врабчетата и чуруликаха в превара. Нивата на Иван беше изорана повече от половината и ралото стоеше на междата. Навярно Иван днес щеше да я доорава. Понеже по пътя от село вече идеха хора, Еньо се качи на коня и рече да обиколи гората си, която се тъмнееше наблизко през реката и която скоро беше увеличил с покупката на едно съседно парче. Той искаше да избегне една среща с брата си, който може би вече идеше на работа с воловете си. Гората беше свежа, глуха и мокра от роса. Еньо задълба в нея по една тясна пътечка, която водеше към кладенчето в новокупеното парче, мина познатия дол, дето течеше реката, и излезе на голия връх над гората, отдето се виждаше цялото поле, селото и чифликът му. Оттам той видя брата си Иван, че впряга оралото и се готви да оре. Еньо скръцна зъби.

„Защо не взех пушката“ – мина му на ума.

Еньо слезе от коня, отведе го в гъсталака, върза го и пак излезе на поляната. Наоколо нямаше никого. Селските стада пълзяха по срещните баири и отиваха на друга страна. По нивите се мяркаха орачи. Еньо гледаше брата си, който закричи след ралото. Той подвикна на воловете и гласът му достигна до Еньо.

„Ти няма повече да ореш тая нивя, та каквото ще да стане!“ – злобно помисли Еньо и извади от пояса си шише с ракия.

„Няма, няма... Или ти, или аз“ – мислеше Еньо и гледаше втрепенено към брата си.

Дълго време той държа шишето, без да пие. Друго тъй също сладко питие го опияняваше и възбуждаше – мисълта за отмъщение. Най-после Еньо се изправи, вдигна шишето и го преполови на едри глътки. След това отиде при кончето си в гъстака и легна на тревата зашеметен. Той забрави града. Една друга сила го прикова тука. Престъпните мисли, горещи, буйни, упоителни, изпълниха душата му със страшни планове. Еньо цял се разтопи в тях. Той ги подкрепяше с ракията и ги галеше, и ги викаше, и ги насърчаваше. И унесен в сладостта на мечтанията за земя и имот, който може да придобие, той заспа.

Когато се събуди, слънцето бе се извишило на пладне. Главата на Еньо тежеше. Той изгълта набързо останалата в шишето ракия, разтърси глава и стана. Когато погледна пак от поляната, той видя, че братовите му волове пасяха по синура около нивата. Бяха пуснати на почивка.

Еньо отвърза кончето, което нетърпеливо се въртеше в гъстака, върза го по-долу на една ливада до купата със сено и предпазливо излезе из гората. Когато наближи чифлика си, той не видя никъде брата си.

– Може да е отишъл за вода – помисли Еньо. Но когато дойде под дъба, той видя Иван, че спи, обтегнат на сянката. Дънерът на дъбя бе засечен дълбоко. Рекъл е най-после да го отсече... Късно... късно!

Брат му спеше спокойно на страната си и под главата си бе подложил шапката. Мухи лазеха по лицето му, но той уморен спеше кроткия и дълбок сън на работник. Наоколо нямаше никой.

„Падна ми най-после – помисли Еньо. – Защо не взех ножа!“

Той видя брадвата при дънера и пристъпи да я вземе, но се спря. Дълговременните размишления за убийство на брата бяха му навели хиляди съображения и планове как да прикрие убийството.

Без да разсъждава, почти като сънен, той се наведе, взе с двете си ръце от земята един грамаден камък, вдигна го високо и с всичка сила го стовари върху главата на брата си. Камъкът изпраща със сила и

подскочи. Иван трепна и се помръдна да стане, но главата му увисна безсилно и той се опъна на земята гърбом, със страшно отворена уста, из която бликна кръв. Краката и ръцете му предсмъртно претрепераха и се изпънаха.

Еньо с бързи крачки се отдалечи. Но когато да излезе от телената ограда, той се възпря, помисли нещо и бързо се върна. Той погледна нещастния си брат, чието лице вече се не виждаше от кръв, взе брадвата и бързо с големи замахи почна да сече дъба. Дървото трепереше. От клоните му се посипваха мъртви листа и падаха по трупа на брата му. Пресните трески хвърчаха надалече. Скоро дървото се залюля, припращя и се наведе на една страна. Еньо захвърли брадвата, хвана се о клоните и почна да ги тегля към бездиханния труп на брата си. Дървото се сгромоляса с шум и трясък, падна въз неподвижния Иван и го покри целия. Еньо тичешком напусна страшното място и се мушна в гората. Наоколо нямаше никой и никой не го видя.

Вечерта, чак когато настъпи пълна тъмнина и никой не остана в полето, Еньо излезе с коня от другия край на гората и тръгна за града през ниви и ливади, като се държеше далече от всеки път.

XVI част

Ракията беше се свършила, свършена беше и безкрайно заплетената мисъл, която го държеше постоянно на огън. Всичко беше вече ясно. Еньо стоеше изправен пред едно престъпление, пред едно свършено нещо, постигнато лесно, неочаквано, и пред неговата мисъл като че нямаше вече нищо. Нищо, само една пустиня. Като че ли се свърши целият му живот, измъчван от жажда за земя, от мъки, грижи, страдания, и настъпи вечният покой. И нощта му се виждаше като тиха въздушна празнина, далече от света, и той се движеше в нея леко като дух. Но мисълта му не вървеше напред заедно с него. Тя се връщаше назад, тя търсеше спомените. Изтерзана, изгоряла, тя искаше почивка далече, върху някакви малки дребни спомени, които бяха умрели, но които по чудо възкръсваха сега един по един.

И пред Еньо мина леко и свободно споменът за детинството, неразривно свързано с брата му Иван. Игрите, скитането по горите и полетата, къпането в реката. Колко мило, колко топло! Майчините грижи! Той си спомни баща си как ги водеше за ръка на черква по големите празници, цялата радост и трепет, които го вълнуваха. На всяка крачка той се виждаше придружен от добродушния по-голям брат Иван, тих, кротък, незлоблив.

Така, освободен от страшното, вървеше Еньо през тъмното поле като забравен. Нощта беше накичена със звезди и пълна с топлина. Тя скриваше Еньо и с тиха майчина доброта му носеше всичките мили детски спомени и му ги разправяше един по един. И във всички хубави случки на неговия живот стоеше брат му Иван с простодушния си поглед, със сърдечната си усмивка.

Отведнаж Еньо се спря като пред някаква стена. Като че ли внезапно някои го запита:

– Защо уби тоя добър човек – твой брат? Защо? Защо? Защо?

И Еньо повтори ужасен:

– Защо? Защо? Защо?

Топла тежина задуши гърдите му. Ръката му неволно и бързо бръкна в дисагите да търси шишето с ракията. Но то бе отдавна изпразнено.

– Защо? Защо? Защо?

Пред Еньо се представи картината на неговото страшно престъпление. Той видя предсмъртното треперене на убития си брат, неговия

внезапен ужасен поглед, кръвта, която бликна от устата му. Той чу кроткото негово хъркане. Еньо се сниши върху седлото на коня, като че искаше да се скрие от всичко това. Той разтърка челото си и извика, като че ли изпищя:

– Братко, братко, дано това е сън!

Но това не беше сън.

И Еньо зави в нощта като куче и заплака със сух, грозен, безнадежден плач. Той бутна коня и препусна като луд да търси спасение, да се отърве от нощта, от нейния мъчителен саван. И мислеше дано по-скоро, дано по-скоро се съмне.

XVII част

Призори Еньо стигна в града и за пръв път от вчерашна среща живи хора.

Денят като че ли го стресна и стегна разслабените му нерви. Ето пред него животът, за който той така яко беше се вцепил. Може би всичко това ще мине, ще се забрави като страшен сън.

Еньо слезе на познатия хан, дето всякога слизаше, настани сам коня си в обора и влезе в кръчмата. Ала краката му не го носеха сигурно. Той се здрависа с безучастния кръчмар, който беше пиян още от вечерта, седна до една маса и поиска ракия. Момчето сложи пред него едно малко шишенце без чаша. Еньо поседя, погледа шишето, похвана го, но го остави, без да пие, стана, излезе и тръгна безцелно из града. Той вървеше из улиците като замаян, като човек, дошъл неизвестно откъде. Тая страшна случка като че беше разрязала живота му надве, и едната половина не знаеше къде е другата. Той срещна и замина познати, говори с тях, но не чу какво му казаха и не запомни какво им каза. Той отбягваше всеки срещнат стражар и се мъчеше да го не види. Душата му се мъчеше от някаква неясна паника и скръб. Погледът му бе угаснал и като че ли изчезнал. Той мислеше за брата си и му се искаше да се върне в село да го види, да го прегърне жив и здрав искаше му се тая страшна случка да не съществува.

Може би всичко това не е истина. Може би всичко това така да му се е сторило и брат му да си е жив и здрав. О, да би било така, Еньо ще се откаже от всичката своя земя, ще я даде на брата си, ще отиде да си живее при него, както по-преди. В душата на Еньо се събира топлина, пълна със сълзи. Той шепне умилено:

– Братко, братко, братко!

Минава пладне. Еньо уморен, отпаднал върви като безтелесен из улиците на града и неволно се намира на хана, дето слезе. Там е тихо. На една маса обядват. Той като че по подражание също сяда да обядва. Но не му се яде. Поисква ракия. Нейния вкус му се виждаше отвратителен, гърлото не я поема. Но Еньо пие, пие по навик и чак след второто шише той усеща вкуса и. Приятно му е. И той поръчва шише след шише. В кръчмата го познават и никой не се учудва на това.

Спиртът го оживява, одухотворява. Той усеща, че се пробужда след страшен сън и се радва, че се е отървал от тия безпричинни мъчения.

Той се радва на това хубаво чувство и пие още повече. След, един-два часа става, плаща и излиза. Сега той знае къде отива. Той ще купи подарък за брата си. Какво? Сребърен ланец за часовник, също като своя. Да се помирят веднаж за винаги. И увлечел, пиан, той отива у златарите, купува тежка сребърна верижка и се връща почти щастлив. Това, което стана, не е истина. Той тъй много иска това да бъде така, че вярва, че е така. При всяко съмнение и колебание той се отбива в най-близката кръчма и пие ракия. Това питие го магьосва. То праща в царството на сънищата, на мъглите и на ветровете всичко, което му се виждаше зло, и той се топеше от благодост и милости клатушкайки се из многолюдните улици, плачеше със сълзи, плачеше, потънал в душевна самота. Така той се върна пак в хана, дето бе слязъл, взе си кончето, качи му се, пи още едно шише ракия и си тръгна. Той искаше по-скоро да иде да прегърне брата си.

Той караше коня бързо и едвам се държеше на него. Той не можеше да го управлява, дърпаше юздата насам-нататък и кончето минаваше ту от една, ту от друга страна на шосето. Като измина така няколко километра от града, Еньо видя насреща си по безлюдния път бавно да върви волска кола. Още отдалеч той позна воловете на брата си и се спря изтърпнал. Това като че го отрезви веднага. Той почна да се визира в колата, да не би да се е излъгал. Не, воловете са на брат му. Край колата от една страна върви жена, от другата мъж. Дали не е брат му? Еньо отправя кончето към колата. Среща ги. Снаха му Иваница възпира колата, тъжна, съкрушена и сълзи едри бликват от очите й. Тя зарива задавено, грозно, мъчително.

– Еньо, Еньо, Еньо, братче. Какво стана с нас, какво стана с бате ти!

– Що? Какво? – пита Еньо, почти отрезвен, и му се иска да побегне някъде далече-далече.

Той надникна в колата. Там лежеше брат му Иван, проснат по гръб, покрит с черга. Краката му, обути в бели чорапи, стърчат навън и едвам помръдват. Главата ме увита в дебела превръзка. Само носът и устата му се виждат. Носът му посинял, устата набъбнала, полуотворена, диша тежко-тежко.

Мъжът, който придружава снаха му, е нейния баща. Той разправя на Еньо сухо и късо:

Иван отишъл да оре на нивата при Еньова чифлик и рекъл да отсече дъба. Той отдавна се канел да стори това. Не знам как го е сякъл, дъбът пада върху него и го пребива. Наоколо нямало никой да види. Като не се върнал вечерта, отишли през нощта да го търсят. Намерили го ни жив,

ни мъртъв. Едвам помръдва и диша.

– Натоварихме го да го откараме в болницата. Не вярвам да го бъде – завърши старият.

Еньо, забил поглед в земята, слуша като в просъница. И първата мисъл, която му иде, е, че неговото престъпление не се знае. Той е спасен.

Еньо не разпитва повече и тръгва замаян, като оставя снаха си и стария ѝ баща, без да каже нещо.

XVIII част

Еньо се върна в къщи с душа олекнала от страдания. Надеждата, че брат му Иван може да оздравее, като че ли го освободи от страшния кошмар на престъплението. Дано брат му оздравее, дано се спаси! Еньо ще се изповяда и ще иска прошка от него. Иван ще му прости. Неговото сърце е толкова добро. Тогава ще заживеят пак братски, пак заедно. Не ще имот, не ще земя! Нека всичко зло изчезне и да остане само доброто, само хубавото. Тия новородени мисли цъфтяха изобилно и изпълваха Еньо с такава светлина и чистота, че извършеното престъпление му се виждаше недействително, изчезнало без следа.

Той се затвори в къщи и легна като болен. Станка обикаляше с грижи около него и се радваше на неговата внезапна кротост, добрина и търпение. Тя искаше да бъде постоянно около него, но той я пъдеше, и увит и скрит в леглото, далеч от света, беше му сладко да мисли, че е спасен от страшната случка и че брат му ще остане жив. Той се занасяше и понякога прискимтяваше като куче, което е намерило изгубения си господар. И почти гласно произнасяше с братска милост и обич името на Иван и умоляваш, искаше прошка.

При него идеха селяни по работа и да го видят. Те мислеха, че Еньо се е разболял от скръб по брата си и се мъчеха да го утешат, като му описваха как е станала нещастната случка. Никой не подозираше никого. Всички разправяха подробно как е паднал дъбът, как Иван се помъчил да побегне, как се спънал о един камък, как клоните му препречили пътя и как го премазало дървото.

Еньо слушаше със страх всичко това, но все пак му олекваше.

Подир два дена се върна снаха му. Тя оставила Ивана в болницата. Той не можел още нищо да говори, слабо виждал, с едното ухо не чувал никак, но докторите казали, че ще оздравее и ще се спаси.

Надеждите на Еньо се закрепиха.

Него вече никой го не подозираше. Той се вдигна, почна да ходи в кръчмата, напи се един-два пъти и на близкия празник отиде в черква с жена си. Дълго време той не бе ходил в черква. Сега влезе с тръпки и със страх. Онова, което никой не знаеше, знаеше го един господ. И Еньо наведе глава и дълго се моли за прошка и за здравето на брата си. Той даде обещание да изповяда всичко пред брата си, когато той се върне. Той не иска вече нищо, освен да му е леко на душата.

Тоя ден Еньо не пи и за пръв път се отказа да купи една нива, която случайно му предложи един негов длъжник. И при това нивата бе близо до чифлика му. Той не смееше и да отиде вече нататък. За това място той мислеше със страх. Веднаж, като беше пиян, каза пред всички в кръчмата:

– Не ми трябва вече чифлик. Да ми изсъхнат краката, ако стъпя нататък. Ще го продам. Омразно ми е това място, откак брат ми се преби на него. Ще го продам, ще го харижа. На черковата и на училището ще го дам.

Селяните, които знаеха неговата алчност за земя, слушаха като шега неговите думи и говореха подигравателно. Но тая внезапно родена мисъл завладя Еньо. Той не пи вече до вечерта, през нощта се пробуди пак от тая мисъл и не можа да заспи. Да подари част от тая земя на училището. Той лъжеше себе си, че това ще бъде изкупление на неговия грях. Това страшно място не му трябва повече. Той ще го подари – да му олекне на душата. Тая мисъл не го оставяше. Той заживя с нея и я повтаряше всеки пред себе си и пред хората. Най-последно я изпълни – отиде в общината и пред свидетели записа по една нива и по една ливада на черквата и на училището.

Това изненада и учуди селяните. Как така Еньо, който би изял цялата земя, да можеше да се яде пръст, се отказва от нея и я подарява?

– Виж, какво нещо е брат! – казаха те. – От милост по него го прави.

XIX част

Иваница ходеше всяка седмица в града и се връщаше все по-тъжна. Раните на Ивана заздравявали, почнал да вижда, но не може да говори и нищо не помни. Тия вести съкрушаваха наново Еньо. Той почна да пие, както преди, и почти не изтрезняваше. Той не се грижеше вече нито за земята си, нито за кръчмата си. Тая година той не докара и вино, както правеше по-преди. Пиенето му се привърши и той ден през ден затваряше кръчмата, докато съвсем я затвори.

И тръгна да пие по чуждите кръчми. Той черпеше всички и харчеше без милост. Станка седеше в къщи като сянка. Тя се помъчи да поеме що-годе от работата, но нямаше сили. Много от нивите им останаха неорани и непосеяни.

Еньо привърши, колкото имаше готови пари, и понеже не работеше вече нищо, почна да продава от имота си. Той даваше евтино, пазареше се бързо и някои от по-заможните селяни купуваха. Еньо взимаше парите и за неделя-две ги изпиваше. Мисълта, която го гореше по-рано – да види брата си здрав и да иска прошка от него, полека-лека го остана, защото казваха за Иван, че няма вече да стане човек.

Еньо отбягваше да му говорят за брата му и ако Станка искаше да му съобщи нещо, той я пресичаше сурово:

– Знам, знам – стига.

През една седмица Иваница, както правеше всякога, впрегна каруцата и отиде в града да навиди мъжа си. Беше вече пред Коледа, сняг нямаше, но тежка мъгла лежеше над земята. От болницата казаха, че Иван вече трябва да си отиде. Раните са му оздравели, но повече не може да му се помогне. Ще си остане глух, ням и безпамятен. След време, ако се гледа добре, може да има подобрене.

Нямаше какво да се прави. Иваница прибра мъжа си и го заведе в село. По пътя до дома той седеше в каруцата безжизнен като дърво, спокоен, кротък, с поглед, лишен от светлината на разума, с втрещени очи, които рядко мигаха. Той седеше неподвижен, сякаш крепеше с внимание в душата си някаква огромна чуплива тайна, до която никой не можеше да проникне.

На другия ден сутринта Еньо излезе да иде на кръчмата. Беше решил да продаде някаква ливада. Имаше сняг. Беше студено и влажно. Тъкмо когато искаше да отвори пътната врата, той чу някакво странно

пъшкане, прилично на кравешки рев и на кучешко скимтене. Той се обърна изтръпнал. На ниския плет, който делеше двора му от Ивановия, стоеше облакътен някакъв едър човек и го гледаше втренчено с широко отворени очи, които не мигаха. Еньо се спря, погледна и изтръпна от ужас. Това беше брат му. Еньо изпърво не го позна. Лицето му беше съвсем, съвсем друго. Устата му беше променена, някак провиснала, едната вежда вдигната високо, едната страна подпухнала.

За миг Еньо остана закован на мястото си, сякаш някой свърза кратата му. Ужас напълни душата му. Той отвори бързо портата, излезе на пътя, въздъхна и се запъти къмто кръчмата. Той влезе бързо там, но не можа да се спре. Излезе пак, тръгна като замаян, спря се, повърна се, пак спря, като човек, който е забравил нещо. След това скриви в една тясна улица, бързо излезе под селото и се упъти право към гората.

Еньо бързаше и не смееше да се обърне назад. Струваше му се, че по стъпките му върви брат му и пронизва със страшния вторачен поглед. Еньо ускоряваше стъпките си и бягаше. И в мъглата той сам беше една мъгла, черна, задушна. Насреща се тъмнееха безформени гористите върхове и той тичаше нататък. Наоколо му се стелеха мъртвите ниви, между които имаше и негови. Но те го вече не мамеха. Дъхът на влажната земя, който някога го опояваше, сега го душеше и тегосваше. Той бягаше от тях в паника. Бягаше да се скрие от себе си, от страшното видение, което не му даваше мира. И като навлезе в голямата дъбова гора, забулена в мъгла, той се хвърли в първата срещната хралупа, като в долап, и се сви като червей. Така сврян, той се заозърта насам-натам и капнал от умора, едвам произнесе, като се задушаваше:

– Защо, защо беше всичко това? Братко мой!

И заплака горчиво. И свит в кожата си, хълпаше и ронеше обилни сълзи, които течаха безспирно, свободно. Той изпърво хлипаше, но после даде воля, на стихията, която го изпълваше, и зави като ранен звяр, паднал в безизходна пропаст.

XX част

Еньо се укроти. Затъпя ли, помири ли се със съдбата си, намери ли опора в нещо, за да влачи живота си, кой знае, но той се сниши и като че ли внезапно остаря. Гордо вдигнатата му глава се наведе и всади в шията му. Ръцете му, които имаха такива резки движения, се отпуснаха и той ги вече носеше постоянно в джобовете на потурите си. Той пиеше и продаваше нива след нива, ливада след ливада. Той привикна към нещастieto на брата си, не се плашеше от неговия вид и от неговия страшен, вторачен, мълчалив поглед. Често той го хващаше за ръка и го извеждаше да се разходи. Водеше го на черква и стоеше редом с него, мълчеше и нежно допрял ръката му, искаше му мълчаливо прошка и казваше:

– Братко, господ се отвръща от мене, но ти, в безумието, си по-близо до него. Помоли му се и за мене.

Когато се напиеше и продаваше нещо, той казваше тихо, без крясък на хората:

– Не ща нищо, нищо. На човека нищо му не трябва на земята. Всичко е вятър.

Той стана по-добър и към Станка. Но тя се разболя, вцепени се цялата и след дълго и мъчително страдание почина. Еньо остана сам в къщата и живееше като таласъм. Иваница му пращаше храна или го канеше у дома, переше го и ходеше да разчиства къщата му, в която бе се разположил духът на пустотата.

Понякога безпаметният Иван влизаше при брата си в тая къща и внасяше в нейното мълчание и своето страшно мълчание. Той сядаше до огнището на стола, вторачваше се някъде и не шаваше.

А Еньо падаше пред него, прегръщаше коленете му и казваше:

– Прости ми, прости ми, братко.

След четири-пет години Еньо разпродаде всичко и остана последен сиромах. Къщата му се развали от пустота. Той погрозня, подпухна, заприлича на старец и едното му рамо почна нервно да се мърда към лицето, като че го питаше нещо. Той ходеше по кръчмите и чакаше милостиви хора да го почерпят. Понякога го пращаха тук-там на работа за чаша ракия, или пък го караха да рине оборите. Често го подиграваха и за едно черпене го караха да скача като заяк, да кукурига като петел и да се чеше като маймуна.

Една зима Еньо се разболя тежко. Иваница го прибра у тях и се грижеше братски за него. И Цвета често го спохождаше и му носеше нещо за понуда.

Но отравения от ракия Еньо не издържа и след десетина мъчителни дни почина. Облякоха го чистичко, наредиха го и го положиха в прост дъсчен сандък. Подпухналото му лице приличаше на буца земя, откър-тена от засъхнала угар.

През цялото време докато да го изнесат, брат му Иван непрекъснато седеше пред него на ниско дървено столче, гледаше го мълчаливо, безучастно, с вторачен и учуден поглед и си клатеше главата, като че го питаше нещо.

Зимата бе страшна. Сняг бе засипал къщите до покривите и хората не можеха да го занесат до гробищата. Оставиха тялото му да престои в черквата. Селяните го изпратиха с прошка и съжаление. В ръцете му оставиха свещ, като на всеки покойник, но когато да излизат от черквата, забравиха да я угасат. През нощта тя бе запалила мъртвеца и след три-четири деня, когато се пробиха пъртини и отидоха да го погребат, намериха го обгорял като въглен.

КРАЙ

© Елин Пелин

Източник: Словото

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5625>]